

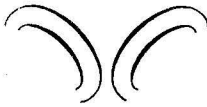
• ЮРКО • СТЕПОВИЙ •

Зв'язкова Віра

ЮРКО СТЕПОВИЙ

ЗВ'ЯЗКОВА ВІРА

*Звк.
А.М. Степовий*

МЮНХЕН
1948

Видавництво ім. МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

diasporiana.org.ua

ПЕРЕДМОВА

Наша українська художня і мемуарна література надзвичайно мало приділяє уваги образам українських жінок—героїнь, що тисячами і більше того складали своє життя за найвищі наші ідеали—Українську Самостійну Державу. А скільки їх відомих і невідомих полягли на широких українських просторах в часи визвольних змагань 1917—21 років, скільки пізніше сконало по темних льохах різних окупаційних режимів, скільки знайшло свою смерть в Жандармській балці Катеринослава і Бабиному Яру Києва, скільки й до цього часу стоїть у нерівній боротьбі проти окупанта в героїчних загонах УПА на рідних землях.

У своїй повісті «Зв'язкова Віра» я й поставив своїм завданням намалювати образ української дівчини—героїні з багатьох тисяч, що віддали своє молоде життя на офіру нашої великої ідеї.

Образ Віри Бабенко не є видуманий мною, а списаний з живої колись дівчини—героїні, яка присвятила своє життя визвольним ідеям і гідно служила їм аж доки не перестало битися її вогненне серце.

Віра Бабенко, а по вуличному Таболянко, народилася в 1900 році на Катеринославщині. Училася в Тернівській гімназії біля Кривого Рогу. Після лютневої революції пішла добровільцем на заклик Керенського в жіночі батальони смерті. Скоро виявила себе на фронті здібною розвідницею і неустрашимим вояком, за що дістала нагороду два Георгіївські хрести. А коли почалася Українська революція, вона з головою поринає у вир визвольних змагань. Бере активну участь протягом усіх років в українських війсках С. Петлюри, а коли переможені Українські війська відійшли за Збруч,

вона залишається на рідних землях і бере участь у підготовці і боротьбі повстанських відділів отамана Степового—Блакитного на Херсонщині і Катеринославщині в 1920—21 роках.

В останніх числах квітня 1921 року в день загибелі отамана Степового — Блакитного була заарештована в рідному селі. Кілька місяців терпіла знущання в Катеринославській Губчека. Розстріляна того ж літа в Жандармській балці в Катеринославі.

Але й в останню хвилину Віра не зігнулася перед окупантом, а зломилася по героїськи. Ось як малює її смерть один із очевидців:

«Колона рушила. Ішли тихо, понуро, засмучені смертники. Недійшовши кілька кроків до Жандармської балки, Віра бадьоро почала:

„Шаліте, шаліте, скажені кати,
Готуйте шпionів, будуйте тюрми!“.

Сторожа почала кричати і штовхати, прикладами. Пісня стихла... Спускалися нижче в балку. Перечіпалися через кучугури сміття, каміння. Падали, знову підводилися. Біля чагарника зупинились, Віра рвонула блюзку і щосили вигукнула:

На моє серце, катюго, стріляй!

Кілька пострілів.. Віра впала, за нею Маруся..

Над Катеринославом підіймався серпневий ранок тисяча дев'ясот двадцять першого року. У Жандармській балці, під чагарником, лежало біля сотні закровавлених трупів: спереди всіх зрозірваною на грудях блюзкою лежала Віра, поклавши на неї руку лежала Маруся Славинська.

Зажурені труби Металургійного заводу сумно дивилися у провалля. Високо вгорі жалібно скиглили самітні чайки, а їм ще тужніше підспівували надривним плачем жайворонки»...

В даній повісті образ Віри показаний лише у тисяча дев'ясот сімнадцятому і вісімнадцятому роках. Дальший її образ розгортається в послідуочій історичній повісті, присвяченій визвольній боротьбі в 1920 році, під назвою «В Херсонських Степах», що має в скорім часі побачити світло денне.

Автор

Прийшов повний тривоги лютий тисяча дев'яносто сімнадцятого року. По селах пройшли чутки, що в Петрограді щось неспокійно, щось нависло нове, невідоме. Всі напружено чекали цього нового і невідомого, бо війна з „германцем“ уже досить сиділа в печінках селянинові.

Такі чутки дійшли й до одного глухого села на Катеринославщині. В селі заговорили, що царя скинули, що, ніби Распутін підвів його, бо, мовляв, цариця закрутила роман з Распутіним уже давно і що переворот є діло рук Распутіна разом з царицею. Селяни пошепки говорили, що Распутін продав Росію германцеві.

Дехто з заможніших селян шкодував за царем, а бідніші тішились, говорили, що тепер, мовляв, настане справжній рай на землі. Всі поміщицькі маєтки перейдуть до рук селянства. Дехто вже готував налігачі і збирався до Кочубеївських стаснь, щоб потягти якусь цементалочку або рисака англійської породи на нове господарство.

Чутки про революцію, немов проворні вужі на лісній галявині, швидко розповзалися по селу. Люди юрбами збиралися під крамницями і „обсужували ліворуцію“, як вони називали цей переворот. Серед такої юрби селян з'явився Прокіп з жовтими „палетами“ Третього Фінляндського полку. Він упевнено розштовхував юрбу із поважним виглядом дипломованого політика починав:

— Та що там ви панімаєте в ліворучці. Ви тьомніє, як півная бутилка. Ми як стояли під Бродами, то наш ротний читав нам про ліворучцію і хто її має зробити. Там, канешно, було правильно сказано, що тольки ми, рабоче-крестьянські маси зробимо переворот, а по вчонуму, то називається ліворучція, — він на цьому слові гоноровито підносив свою куксу догори і продовжував далі, — господін-товариш ротний, канешно, правильно читали, що всі після ліворучції будут рівними, бо хіба ж. то правильно, що Митрофан Ліщина має сорок, десятин землі і їсть білу булку, а я тільки одну десятину і давлюся чорним гливтяком!

— А хто ж тобі винуватий, що ти ціле літо тягаєш рядно поза хатою, ховаючись від спеки, а Ліщина все літо, як навіжений, товчється на полі і всю родину свою мордує роботою! — кинув йому репліку якийсь дядько з натовпу.

— Да, да, тягаєш, — огризнувся Прокіп, — а хто на хронті страждав, як не ми і за що? Я ще тольки приїхав на побивку, то вже знав, що буде ліворучція, бо Распутін ще на хронті готував переворот.

— Та на якому ж хронті був твій Распутін? — перебив його знову той самий дядько, — він же більше хронтує у дворці з царицею.

Прокіп помітно зашарівся на обличчі, але зразу ж випростався, безнадійно махнув рукою і додав:

— Та що там говорити з тьомною масою, коли ви поняття не маєте про Распутіна.

Юрба голосно зареготалася, а Прокіп продовжував уже зовсім обуреним голосом:

— То по вашому Ніколай Ніколайович теж не робить ліворучцію. Ех! Біда з тьомним народом! — він махнув рукою і попрямував у бік Гелірової крамниці, де опершись на милиці, стояв його колега Тепа.

Привітавшись, „хронтовики“ почали між собою жваву розмову. Прокіп щось горяче дово-

див своєму другові, енергійно розмахував куксою, а той, переставляючи з місця на місце свої незграбні милиці, тільки уважно слухав його і схвально кивав головою.

Нараз із-за рогу вулиці почувся страшний шум і галас, звідки показалася велика сільська процесія з червоними прапорами. Спереді дві дівчини несли великого портрета Керенського, обведеного червоною стрічкою. Юрба на всі голоси виспівувала:

Довго в цепях нас держали,
Довго нас голод томив.
Чорнії дні минували,
Час іскушення пробив...

Сільський учитель, Анатолій Миколайович Орлов, енергійно вимахував сухою лозиною, диригуючи співом процесії.

Демонстранти на базарній площі зупинилися. До них почали стікатися окремі групи людей, що були розкидані попід крамницями. За кілька хвилин площа заповнилась народом по береги. Чоловіки більшість з червоними стрічками на палицах. Обличчя зібраних горіли полум'яними вогниками радості, захоплення. У натовпі щоразу голосно вигукували: „Слобода! Досить терпіти угнитателів і сплотаторів. Нехай живе Керенський! Хай живе Распутін! Досить, досить!“

Прокіп і його колега Денис теж приєдналися до натовпу і аж синіли та горланили:

— Нехай живе ліворуція! Хай живуть хронтовики! Да здраствуєть Распутін! Ура Ніколай Ніколайовичу!

Хтось із натовпу зауважив їм голосно, що Распутін і Ніколай Ніколайович то не є революція, а вони ще дужче галасували:

— Распу..т.ін! Гришка Рас..пу..тін! Нехай живе. Ур..а! Ур..ра...

У центрі натовпу, на імпровізованій трибуні, з ящиків з—під мила, з'явився всім відомий в селі

Петька Савенко, робітник Катєринославського Брянського заводу, який, кажуть, ще в дитинстві виїхав до міста і там працював на заводі. А тепер повернувся до рідного села, бо ж почалася революція, і багато робітників хлинули до своїх сіл, щоб підіймати нарід на боротьбу з старим „прижимом“, як говорили селяни:

Він говорив в'яло, помітно заїкався, а галас у натовпі не приїнявся, бо чомусь неохоче його люди слухали. Важко було його зрозуміти у такому галасі, але окремі уривки промови доносилися, з яких можна було почути, що він говорив про кінець війни, закликав залишати окопи і повертати гвинтівки проти поміщиків і експлоататорів. Щось згадував Леніна, Троцького, але провідну думку промовця важко було схопити.

Не зважаючи на морозний лютневий день, у нього зрозкуйовдженого рижого волосся рікою лився піт. Заливав давно немитий лоб і брудним потічком стікав на ніс. А там, на кінчику носа, утворював велику краплю, що ледве—ледве трималася. Закінчуючи промову, він різко махнув рукою, краплина відірвалася від носа і впала на засмальцьовану шкірянку, промовець залишив трибуну. Ніхто йому не аплодував, не вигукував, як видно, промова не справила на слухачів відповідного враження.

Несподівано на трибуні з'явилася молода дівчина з русявим волоссям, яка несла портрета Керенського. Вона піднесла руку догори, і дзвінкий дівочий голос прорізав морозну тишу:

— Шановні земляки! Шановні батьки, матері, брати й сестри!

Натовп завмер. У лавах пронеслося пошепки: «Тс... тс... говорить Віра Бабенкова. А струнка, русява патріотка стояла на трибуні, немов вартовий біля полкового прапора, струнко. Раптом сонце виплигло із-за хмар і його, хоча й холодні проміння, але якось тепло упали на рум'янці дівчини, від

якої віяло непоборною силою і незламною волею. Віра продовжувала:

— Ми сьогодні переживаємо велике свято. Трисотлітня неволя скінчилася. Трон Романових, немов картковий домок, рухнув. Прокинулися мільйони приспаних сердець нашого народу. Вони пішли на штурм самодержавних фортець і повалили їх. Але це ще не справжня революція. Це лише прелюдія до революції. Вперед! ще багато труднощів і перешкод, бо революція пройшла в Петербурзі, а не в Києві. А наші погляди звернені туди, до золотих бань Святої Софії, до Богдана на баскому коні на Софіївській площі.

Нехай пролунають віщі дзвони Святої Софії!

Нехай прогремить наш могутній клич:

За вільний наш нарід, за незалежну

Батьківщину!

Останні слова Віри укрилися громовими вигуками: «Слава! Слава!» А наелектризована маса палкою промовою дівчини стихійно почала: „Ще не вмерла Україна“. Кілька дужих селянських рук підхопило молодого патріотку і, немов гумовий м'яч, довго підкидали її на руках.

Поволі все заспокоїлось. Народ почав розходитися по хатах. Однак по кутках ще довго стояли невеличкі купки людей і все говорили про свою славну землячку Віру Бабенко. Її промовою нарід був просто таки заскочений, бо до цього часу ніхто її не помічав у селі. Односельчани знали, що є така Віра Таболянчина, як їх звали по вуличному, знали, що вона вчиться у Тернівській гімназії, але таким її сміливим і патріотичним виступом нарід був здивований.

Згодом і ці невеличкі групи людей розійшлися. Вулиці порожніли. Снігові хмари поволі розповзалися по небесній блакиті, а холодні сонячні проміння, виблискуюючи, сковзалися по наїждженій санній дорозі, якою зрідка вихром проносилися фарбовані санки з вимальованими фігурами на

задку, а в них, поважно, обіпершись на спінку, сиділи сільські «ліворуціонери», що поспішали до міста на якісь мітинги, пленуми, конференції.

II

Десь за місяць Віри не стало в селі. Вона пішла на заклик міністра Тимчасового Уряду у жіночі батальони смерті, щоб доводити „війну до победного кінця“, як говорив у своїх закликах Керенський.

По короткому вишколі Віра попала на західній фронт, де себе швидко виявила як відважна розвідчиця у самих небезпечних операціях, у наслідок чого начальник розвідки Тринадцятого Порховського полку, поручник А. Чорновус, писав у своєму рапорті по команді:

„Начальнику розвідки Першого Українського Корпуса Полковнику Яровому.

Прошу предоставить к висшей награде розвідчицу вверенной мне часті В. Бабенко, проявившую героїзм і отвагу в выполненні боєвих заданій.

Начальник розвідки 13 Порх. с. п. Поруч. Черноус“.

Такий рапорт цілком був заслужений Вірою, бо вона не раз заглядала смерті в вічі, вона часто пробиралася у глибоке заплілля ворога, часто просиджувала з німецькими майорами або полковниками у варшавських чи краківських кафе-шантанах за гарно накритим столиком, переморгувалася з п'яним „камерадом“, а за деякий час поверталася до свого рідного Порховського з найціннішими відомостями про дислокацію ворожих сил, про їхні пляни й наміри.

Поручник Чорновус кожного такого разу вдячно потискав Вірі руку, люб'язно плескав її по плечах і примовляв:

— Так дійте й далі, Віро, від вас батьківщина цього вимагає. Ви не за страх, а за совість, служите нашій любій вітчизні.

У таких випадках у Віри на обличчі з'являлась мила усмішка, вона червоніла і, потупивши очі, відповідала:

— Пане поручнику, я нічого особливого не зробила, а лише виконала обов'язок солдата, а тому прошу вдруге не говорити мені таких компліментів. Цокнувши закаблуками, вона робила різкий поворот через ліве плече і відходила кроком доброго фельдфебеля з учбової команди.

Поручник Чорновус ще потім довго дивився услід цьому стрункому солдатові і не міг намілюватися виключною поставою розвідчиці.

Так проходили фронтові будні молодої розвідчиці. Але десь пізньої осені її спіткало нещастя: в одній нічній операції Віру поранено в ліве плече і праву ногу. Це нещастя вивело її на деякий час із фронтових лав.

Вона нічого не пам'ятає, як це сталося. Вийшла вночі з двома товаришками до ворожого розташування, ще пам'ятає, як їх освітлювали ракетами, кричали „гальт“, але далі вона нічого не знає, бо очунилася лише в комфортабельному санітарно-му вагоні, що стрімголов нісся на Київ.

В очах дівчини промайнув Проскурів, Жмеринка, Вінниця, Фастів, а там опинилася у величезній світлиці по Марино-Благовіщенській вулиці 127. Різкі пахощі йодоформу, привітні сестри в білосніжних халатах, старенькі люб'язні лікарі в рогових окулярах, пінцети, ланцети і інші цети.

Так Віра провела довший час у шпиталі, а потім прибула на місяць до рідного села на відпочинок.

III.

Дерев'яна сільська церква битком набита народом. Повітря наповнене приємними пахощами ладану і смирни. Правиться молебень „во славу руских воїнов“. Вірні похиляли голови, усердно моляться. У церкві могильна тиша, яка лише іноді

порушується густим басом отця Івана із самої глибини віттаря.

— За спокій з неба і за спасіння душ наших Господеві помолимося!

А хористи своїми дзвінками голосами підхоплюють:

— Господи помилуй, Господи помилуй!

Народ хреститься і шепоче свою благальну молитву до Всевишнього, щоб помилював усіх.

Сонце щедро сипле своє проміння через венеціянські вікна до середини. Вони проворно бігають по обличчях, головах людей, а один найсміливіший перестрибнув у правий кут і боязко посковзнувся по повних солдатських грудях з двома Георгієвськими хрестами. Від грудей віддало осліплюючим блиском, а потім цей промінь хутенько перебіг на якусь бабуся у чорній хустці і швидко поринув у натовпі мирян.

Солдат стояв у смиренній позі і все хрестився. Сотні очей весь час позирали в його бік, бо вони вже давно впізнали в солдатові ту саму русяву дівчину з рум'янцем на щоках, яка в лютому промовляла до них на базарній площі. Їм глибоко тоді запали в душу її слова про революцію з Києва, про дзвони Софіївського собору. Але тепер перед ними стояла вже зовсім не та з дитячим обличчям Віра Бабенко, а змужнілий в боях кремезний солдат з русявою розчіскою на правий бік і з двома Георгієвськими хрестами на грудях. В очах солдата ховалася небачена відвага і незламна рішучість до чину.

Віра періодично обводила гострим поглядом своїх земляків, а потім знову опускала смиренно голову і поволі перекладала триперсний хрест з чола на груди і з правого рамена на ліве. Служба Божа наближалася до кінця. Уже давно продзвонили Достойно. Отець Іван вийшов з віттаря і оголосив порядок відправ на далі. Натовп по словах священника—амінь—рухнув до дверей. У загальному

натовпі рухалась і Віра. Кожний, хто близько неї був, з повагою відступав дорогу. А коли вийшли за ограду, то хтось із сміливіших звернувся до Віри. Вона зупинилася і, мило посміхаючись, протягнула землякові руку. Селянин, тиснучи Вірі руку, низько уклонився, як це він робив лише один раз на рік, коли приїжджав з Петрограда князь Віктор Сергійович Кочубей навістити свій маєток, де він працював за конторщика.

Між ними зав'язалась душевна розмова. А селянський натовп біля них все зростав і зростав. Вони жадібно ловили кожне слово своєї заслуженої землячки. Віра щиро і просто розповідала їм про настрій солдатів на фронті, про настрій людей у Києві. Дівчина з великим захопленням розказувала їм про якогось полтавського поручника інтендантської служби, який часто виступав в Києві на зборах, з'їздах, мітингах, що він керує військовими справами при Центральній Раді. Коли вона говорила про цього поручника, то її очі загорялися чаруючими вогниками, обличчя горіло негасимим полум'ям, вона жестикулювала своєю пухленькою ручкою, намагаючись передати його промови в усіх подробицях.

Селяни стояли навколо Віри, немов загіпнотизовані, і уважно хапали кожне її слово, а, наслухавшись досить, той, що затримав її, звернувся до натовпу з словами:

— Ну, люди добрі, мабуть, досить затримувати Віру Миколаївну, бо вони вже, певне, теж їсти хочуть. Дамо, панове, їм спокій!

По останніх словах повернувся чемно до дівчини, уклонився, як і перше, потиснув руку і подякував за інформації. Натовп розійшовся. Віра теж пішла.

По двох місяцях відпочинку вона виїхала до своєї частини, а в селі ще довго говорили про завзяту тернівську гімназистку, їхню славну землячку, а тепер заслужену розвідчицю Віру Бабенко. А минуло кілька тижнів і розмови затихли.

IV.

Потяг, повільно колихаючись і ритмічно постукуючи на замках рейок, швидко пісся вперед і вперед, на захід. Уже промайнули живописні Мотовилівські дачі, прошуміли Боярські соснові бори, промайнув і запорошений снігом пост Волинський, а за кілька хвилин по тому почувся протяжний свисток паротяга і потяг, мов укопаний, став. Віра визирнула з другої полки через замерзле вікно вагона і побачила так знайому невелику дерев'яну станцію з написом на фронтоні:

КИЇВ—ПАСАЖИРСЬКИЙ

Пасажири, військові й цивільні, поспішали до виходу. А на станційній площі хто сідав до трамваю, хто нашвидку домовлявся з візником, а хто прямував пішки по Безаковській. Віра з невеличким дорожнім чемоданом стрибнула в розцяцьковані санки і „ліхач“ рвучко з місця понісся по Безаковській, вискочив на Бібіковський бульвар, і зупинився аж на Хрещатику, де містився Секретаріят Військових Справ.

Віра хутко збігла по сходах на другий поверх і постукала до кабінету під № 10, де її привітно зустрів поручник Чорновус, що тут перебував у службовому відрядженні, а сьогодні ж збирався повертатися до Проскурова.

— Ой, як чудово, що ви мене тут застали! — вигукнув поручник, вітаючись з Вірою, — бо я за годину виїжджаю до полку.

— То чудесно, пане поручнику, значить їдемо разом.

— Ні, голубко, ви, напевне, вже не повернетеся до свого полку, бо маю ось для вас нове призначення, — він виийняв з кишені папірця і подав його Вірі, — Вас переведено до Маньківського полку, що розташований тепер в Умані.

Віра нервово розірвала конверта і дістала з нього клаптик акуратно складеного паперу і почала читати. Поручник уважно стежив за виразом обличчя дівчини. Вона читала:

„Розвідчиці Бабенко Вірі. (Порховський полк).

З цього числа Вас призначено в розпорядження Начальника розвідки Маньківського полку, по одержанні чого Вам належить негайно відбутися за призначенням. Про відбуття повідомити мене.

Начальник розвідки І Українського Корпусу

Полковник Яровий.

Ст. Жмеринка.

Штаб Корпусу.

Прочитавши папера, Віра на мить задумалася, а потім, зірвавшись з стільця, швидко пройшлася по кімнаті і рішуче промовила:

— То вже мені зовсім не подобається. Дисципліна дисципліною, але коли вже мене переводять з діючого до запасного, то, я думаю, що варто було б і мене запитати. Я зовсім не маю наміру відсиджуватися у глибокому запіллі, далеко від фронту, тим паче, зараз такий час, що не день, то й нові події.

— У тому й справа, Віро, що тепер гарячий час, — лагідно сказав поручник, — важливість моменту якраз і полягає в тому, що ці швидко мінливі події вимагають тепер як найбільше мати своїх людей в запіллі, бо весь тягар подій переноситься тепер далі від фронту. Наші сьогоднішні союзники можуть в будьяку хвилину стати самими запеклими ворогами. Розумієте, добродійко Віро? А, між іншим, ми не будемо багато дискутувати на цю тему. Докладніше з вами в цій справі буде говорити командир Маньківського полку п. Блакитний.

— А чи хоч порядного полковника маю, пане поручнику? — лукаво, посміхаючись, запитала Віра.

— Та ви що, невже не знаєте пана Блакитного?

— Уперше чую таке прізвище, — байдуже покивала головою Віра.

— Так он воно що, ви кажете, що вперше чуєте це прізвище.

— Слово чести, пане поручнику, це прізвище абсолютно мені нічого не промовляє. Може я знаю під іншим прізвищем цього полковника.

— Так бо воно й є, голубко, що ви його знаєте під іншим прізвищем. Та як ви дізнаєтеся, хто це справді є, то ви мене розцілуєте з радості.

— Ну та досить, пане поручнику, інтригувати, — благальним голосом заговорила Віра, — кажіть же, нарешті, хто ж він є той Блакитний?

Поручник підвівся з стільця, заклав руки до кишені, подивився на дівчину з усмішкою і продовжував спокійним голосом далі:

— Ви, напевне, пам'ятаєте Юрків, що мешкали отам біля нової школи і більше ніж певен, що знаєте їхнього Костя.

Віра на цьому слові помітно зашарілася і зробила великі очі.

— Ну, ну, то кажіть швидко, пане поручнику, знаю, знаю, звичайно, і Юрків і їхнього Костя, але кажіть далі!

— Він, наскільки мені не зраджує пам'ять, ще десь у п'ятнадцятому році пішов добровільцем на війну, закінчив офіцерську школу в м. Горі на Кавказі, — продовжував повільно поручник.

— Ну то я вже знаю, коли він пішов і що закінчив, але ж кажіть що далі? — Віра нервово домагалася від поручника.

— То ото він і є полковник Блакитний.

Віра закусила губу і ніби аж підстрибнула на цьому.

— Ах, так! — облегшено перевела дух дівчина, — ну то, звичайно, з ним варто повоювати. Костя я дуже добре знаю.

— Я в цьому не сумнівався, — посміхаючись відказав поручник.

— Виходить, що збирається ціла група наших земляків, — весело заговорила Віра, — думаю, що

коли виборемо свою державу, то наше село мусить бути вписане золотими літерами в історію визвольних змагань.

Коли я маю від'їздити пане поручнику?

То вже справа ваша, добродійко, можете й сьогодні.

Дівчина потиснула поручникові руку подякувала і пішла сходами на вулицю. Прийшла до готелю Гладинюка на Фундуклівській вулиці, поїла трохи, і нашвидку ж відправилася до двірця, щоб встигнути на потяг, який мав відходити о шостій годині вечора.

V.

Десята година ранку. Велика, але глуха станція Умань. Зрідка на запасних коліях чорніють порожні пульмани. Біля семафора чмихає маневровий паротяг з двома вагонами. По пероні гордо проходить черговий по станції. Широкі червоні криси капкєта надають йому імпозантного вигляду. Він чекає на потяг з Христинівки. Напівсонні пасажири з мішками куняють по пероні. Дехто визирає в бік сторожової будки, дехто ліниво сновигає з кінця в кінець перону. Безжурно перестрибують проворні горобчики між залізничними коліями, шукаючи собі легкої поживи. Сонце несміливо визирає з-за збіжжевого магазину.

Раптом від семафора донісся страшний шум і з-за будки, вужом звиваючись, вихром вилетів довгий ешелон. Почувся протяжний свисток, і потяг став. Пасажири розходилися в різні сторони. Віра попрямувала просто до вартового, що стояв біля станційного будинка. Вона запитала його, де міститься штаб Маньківського полку. Вартовий уважно оглянув дівчину, потім чємно запитав документи, а переглянувши її папери, докладно розповів, як добратися до штабу.

За якийсь час Віра сиділа у просторому кабінеті полковника Блакитного і вела дружню роз-

мову з своїм начальником — земляком, а може й більше, ніж земляком, бо вона його знає ще учнем двокласової школи на Катеринославщині.

Віра була тоді у четвертій класі, а він кінчав. Вона пам'ятає його соромливим юнаком, що завжди унікав дівчачого товариства. Пізніше, коли Віра по закінченні двокласової школи училася в Тернівській гімназії, то зустріла його на різдвяних ваканціях у церкві. Вона добре пам'ятає його в чорній шинелі, на якій виблискували золоті гудзики з молотком і розсувним ключем навхрест, така сама емблема на кашкеті—то була форма студентів Механіко—Технічного училища.

Після служби Божої він підійшов до Віри і почав розв'язну розмову, чому вона тоді дуже здивувалась. Тоді не одна подруга Віри дивилася на неї з заздрістю.

Потім вони щороку зустрічалися на літніх ваканціях в рідному селі. Короткими літніми вечорами вони блукали розкішними алеями Кочубеївського парку або годинами просиджували під кучерявими вербами панського ставка.

У свята цілими днями бродили по неозорих сінокосах на Жовтих Водах, а їм привітно усміхалися соромливі волошки, ніжні червоні маки і тендітні сірі сокирки. Стомившись, вони сідали на першій ліпшій могилі і він без кінця розповідав їй про трусливого молодого Потоцького, про хороброго полковника Михайла Кричевського та незабутнього лицаря Гетьмана України Богдана Хмельницького.

Віра з великим захопленням слухала розповіді про славу минувшину свого краю, а її співбесідник ще з більшим задоволенням любив розповідати про це.

Так минали найкращі роки, роки неповторної юности, щасливого кохання і солодких мрій.

Але скоро підкрався знаменний тисяча дев'яťсот чотирнадцятий рік. Почалася велика світова

завірюха. А за рік прийшов і важкий серпневий день тисяча дев'яност п'ятнадцятого року. Віра наче зараз бачить перед собою запряжену тачанку, а в неї сідає чорнявий юнак в уніформі Механіко—технічного училища. Поряд мати з двома доньками заливаються гіркими сльозами, а вона стоїть з меншою його сестрою, Вірі сльози здушують горло, однак вона тримається, щоб не заплакати, а коли коні рушили, Віра не витримала, впала сестрі на груди і зайшлася гірким плачем.

З того дня минув час. І ось тепер він знову перед нею. Але тепер перед нею був не той Костя, що тоді. Віра пильно вдивлялася в його очі, шукаючи хоч найменших ознак того соромливого, ніжнього Котика, але не знаходила. Перед нею сидів і близький і далекий, і ніжний і суворий полковник.

Вірі спершу стало надзвичайно тяжко на душі. В неї прокинулися давцо приспані дівочі почуття, їй до болю хотілося знову бачити того наївного юнака, який колись там далеко звідси так захоплююче розповідав їй про минувшину, але перед нею тепер сидів поважний полковник, у військовій уніформі, із розкішними чорними вусами і хвилястою зачіскою назад. Він і крихотку не був тепер подібним на колись милого юнака.

Поговоривши біля години, полковник підвівся і промовив до дівчини діловитим голосом:

— Ви мене вибачте, Віро, але я вже мушу йти. Думаю, що ми докладніше поговоримо вечором. Отже, прошу зайти до мене о восьмій годині вечора. Я на вас чекаю. А покищо будьте здорова!—він на цьому слові підвівся в повний ріст і відривчасто подав Вірі руку.

Дівчина поверталася засніженими уманськими вулицями до готелю з гнітючим настроєм. Вона дорогою аналізувала свою розмову з полковником. Їй дещо подобалося із спогадів дитинства, і вона від приємності посміхалася про себе, але крім них Віра чекала і деяких інтимніших спогадів, теплі-

ших. Однак, на жаль, їх не було. Особливо їй не сподобалося: «Ви вибачте, Віро»... Ці слова «Ви... Віро» обдали дівчину крижаним холодом. Вони їй говорили про офіційність і урядовість розмови. Віра йшла і пригадувала ті «соромливі волошки, ніжні червоні маки»... Але тепер це пригадувалося, як приємний весняний сон, але неповторний. Від таких думок їй ще тяжче ставало на душі.

З такими тяжкими думками Віра й не помітила, як опинилася перед запорошеними снігом дверима готелю. Зайшла до своєї кімнати і, не роздягаючись, упала на софу й заснула мертвим сном. Прокинулася лише тоді, як на дзвіниці міського собору пробило вісім.

VI

Над головною площею старовинного міста Умані наліг зимовий присмерк ночі. Де-не-де над будинками блимали підсліпуваті ліхтарики, від яких ледве можна прочитати число будинку і назву вулиці. Тільки головний готель «Франція» яскраво освітлювався аж трьома великими ліхтарями: тут розмістився штаб Маньківського полку, де також мешкали його поважніші старшини на чолі з полковником.

Біля дверей готелю походяють розмірним кроком два вартові. До одного з них підійшла дівчина і подала йому перепустку. Вартовий допитливо обвів очима дівчину і подав знаком, що можна йти. Віра нервово збігла сходами на другий поверх, а серце, як не вистрибне, бо другу зустріч вона уявляла собі іншою, ніж була перша. Ця зустріч мала вже відбутися не в службовому кабінеті полковника, а в приватньому його мешканні. Отже у дівчини ще жевріла надія, що на цей раз вона зустріне не тільки поважного полковника, але й ніжного, голубливого Котика, як вона його звала колись.

За якусь хвилину Віра сиділа в кімнаті №12 і пильно розглядалася навкруги. Кімната була велика. Посередині невеличкий круглий столик і чотири стільці, а під стіною розкладне офіцерське ліжко. Над ліжком в позолоченій оправі великий портрет Богдана Хмельницького з його найближчим оточенням. На столі порозстелювані військові мапи, на яких полковник щось креслив червоним олівцем.

Він запросив Віру сісти, а сам в цей час підійшов до дверей і повернув ключ у замковому отворі. Замок чітко цокнув. Полковник шарпнув легенько двері до себе і, переконавшись, що замкнено, зайняв своє попереднє місце у кріслі. Віра напружено чекала. Він підвів очі і почав усміхатись:

— Ви не боїтеся, Віро, залишатися наодинці з чоловіком та ще й у замкненій кімнаті?

— Як вовка бояться, то і в ліс не ходити,— жваво відповіла Віра.

— Ну гаразд, то між іншим,—приймавши серйозний вигляд, продовжував полковник,—ви мене, Віро, добре знаєте. Пам'ятаєте наші розмови ще там, на далекій Катеринославщині, ви добре знали мій настрій і мрії ще в юності,—він намагався видаватися зрівноваженим і спокійним, однак нижня губа його помітно починала дрижати, рум'яні на щоках загорялися, він помітно хвилювався.

— Так, так, пане полковнику, все добре пам'ятаю і розумію, про що хочете говорити, можете сміливо покладатися на мене, як на кам'яну гору,—дівчина спішила випередити думку полковника,—можете бути певним, що я вас ніколи не зраджу.

Блакитний підвівся зі стільця і, подаючи Вірі руку, промовив:

— Дасте слово, що всі наші розмови залишаються тут, у цих чотирьох стінах?

— Так!—відрубала упевнено Віра.

Полковник пильно дивився в її щирі очі і ба-

чив у них глибоко заховану любов до рідного краю, до свого обездоленого народу, палке бажання служити тільки йому, а як буде потрібно, то й віддати за нього своє молоде життя.

Блакитному хотілося в цю хвилину підійти до неї, міцно обійняти дівочий стан і без кінця вшиватися в оті рожеві вуста, гладити її русяве волосся, але він розумів, що не час і не місце про це думати.

Він сів і продовжував далі:

— Усе те, що робиться тепер у нас на Україні, аж ніяк не задовольняє ні мене, ні моїх однодумців. У моїх ушах і досі дзвенить шматуючий душу плач нещасної селянки з Ольшаниці, в якої німці забрали останню корову, а вона лишилася з трьома малими дітьми, перед моїми очима й досі стоїть німецький жандарм з крижано холодним обличчям, який нагає «заспокоює» жінку. Нашу країну, перед якою колись дрижав Потоцький і трясся, немов у лихоманці, Конецьпольський, до володарів якої Візантійський імператор Василь посилав своїх гінців з багатими дарами і благав допомоги, тепер безжалісно топче брудний чобіт окупанта. Ми не маємо права байдуже спостерігати цього. Ми мусимо діяти і то негайно. Інакше історія нам ніколи цього не подарує, а прийдешні покоління проклянуть нас як боягузів і чужих підлабузників.

Отже на Лівобережжі тепер створюється Гайдамацький Кіш Слобідської України, то буде основне ядро того велетенського руху, який має сколихнути народні маси і в потрібний час розпалити пожежу всенародного повстання проти окупанта. Нам зараз потрібна людина, яка перебрала б на себе функції зв'язкового між Лівобережжям і Правобережжям. Справа це є, звичайно, досить ризикозна, бо, як відомо, на Лівобережжі за нашими етнографічними кордонами теж засів окупант, але тільки вже інший, ніж тут. І я певен, що на таке ризикове і відповідальне завдання лише ви надає-

теся, моя люба землячко?—полковник уважно подивився на Віру по закінченні розмови.

— Дуже дякую, дорогий земляче, за довір'я. Думаю, що ви не помилились, обравши для цього мою особу. Ви теж добре знаєте, що я піду на будьякі жертви і ризик, коли тільки знатиму, що це робиться в ім'я наших національних інтересів.

Полковник ще раз потиснув Вірі руку і ніжно поцілував її у ліву щоку. Відчувши дотик чоловічого обличчя, дівчина ніяково зашарілася, а потім встала, поправила хустку на голові і зайняла попереднє положення.

Блакитний підійшов до дверей і повернув ключа вліво, а повернувшись до крісла, натиснув гудзика на столі. До кімнати з'явилася молода дівчина в білому халаті. Вона чемно вклонилася і поставила на столі нікельований чайник з бутербродами на великій тарілці. Сама, вклонившись, вийшла.

Наші друзі сиділи за столом. Полковник повільно повертав чайну ложку в шклянці і зосереджено щось думав. А потім раптом, немов опам'ятався, підніс голову просто і, звертаючись до Віри, знову продовжував:

— Отже, Віро, вам потрібно негайно відправлятися на Лівобережжя і починати закручувати справи. Ось вам адреса і пароль,—він подав їй на клаптиковій паперу адресу і пароль, і додав:

-- Прочитайте і знищьте.

Другого дня Віра вирушила в далеку й небезпечну дорогу, бо треба було їй дістатися в вороже заплля на лівому березі Дніпра і там розгорнути працю по підготовці до повстання.

VII.

Дорога до призначеного пункту була дуже важка. На кожному кроці перевірка документів, підозра в шпигунстві. Але попри всі дорожні труд-

нощі десь на третій день подорожі Віра добралася до потрібного їй міста на Лівобережжі.

Станційне приміщення переповнене народом. Всюди галас, шум, плач дівчорі, люляння матерями малят, цигарковий дим, чад підсліпуватої гасової лампи, що ледве блимає в кутку—все це створює не дуже приємне вражіння для пасажира, який щойно залишив теплу постіль у першорядному готелі Умані.

Віра уважно обдивилася навкруги, секунду подумала і вирішила, хоч і пізно, але пробиратися на вулицю Котляревського, 8, куди мала адресу і пароль. Вийшла на станційний майдан, узяла „ліхача“ і за кілька хвилин уже була перед одноповерховим будинком у глибині засніженого подвір'я, обсаженого високими, стрункими тополями.

Підійшла до ганку будинка. Ганок доверху занесений снігом, неможливо пробратися до нього; віконниці наглухо позачиняні і лише через маленьку щілину однієї ледве блимає цяточка світла на заметах.

Віра з трудом добилася до цієї віконниці, стукнула тричі. У хаті щось зашаруділо і за якусь хвилину з-за дверей жіночий голос:

— Хто там?

— Відчиніть будь ласка, Фастів, — відповіла Віра.

Двері вмить відчинилися і Віра, пройшовши через вузький, темний коридорчик, опинилася в просторій, залитій електричним світлом, кімнаті.

Господиня запросила дівчину роздягатися і сідати, показавши на софу. Віра хутко скинула свій старенький селянський сачок і зручно усілася на софі, приводячи до порядку своє розпатлане руське волосся.

З бічних дверей до кімнати зайшов молодий хлопець, років двадцяти. Він чемно привітався з Вірою і сів за столом, закурюючи цигарку. Пускаючи сині кільця диму, хлопець почав розпитувати

Віру про дорогу, як їхалося, чи дуже переповнені потяги, чи важко пробиратися через фронтову смугу; а господиня в цей час готувала вечерю. Накривши стіл, вона вийшла в ті самі бічні двері, в які й зайшла, запросивши панночку до столу. Відходячи, показала Вірі на ліжко, де вона зможе відпочивати.

Віра сіла до столу. Вона, правду кажучи, добре зголодніла—вечеряла з апетитом.

Молодий хлопець за кілька хвилин урвав мовчанку:

— Панночка, певне, хочуть мати з кимсь побачення?

— Так, так, пане добродію, я маю якнайскорше побачитися з Дніпром. Я від Блакитного.

— Гаразд! Але побачитися ви зможете не раніше, як завтра, бо треба буде пройтися пішки верстов з п'ятнадцять. Правда, їхати було б швидше, але не так безпечно. Тут часто зустрічаються ворожі роз'їзди і можуть на підводо звернути увагу, зробити обшук, затримати, ну і, звичайно, поламають всю справу. Отже краще йти собі самій селянській дівчині десь на хутори до „хрещеної“ матері, чи до якогось там „дядька“ по якусь пилку. Думаю, що це буде найкраще. Закінчивши, він запитально подивився на Віру.

Віра схвально кивнула головою і додала:

— Але добре було б сьогодні вивчити маршрут, щоб завтра, як тільки розвидниться—в дорогу.

Хлопець дістав з полиці мапу і почав на ній креслити маршрут. Віра уважно стежила, пильно вдивляючись у всі подробиці пляну.

Простудіювавши плян, хлопець побажав Вірі доброї ночі і пішов спати.

Віра лишилася сама в чужій, незнайомій кімнаті, але їй не звикати до цього, і тому, не довго думаючи, вона розклала постіль і вляглася, неначе у власній хаті.

Натягнувши на голову ковдру, Віра ще довго лежала й обмірковувала завтрашні пляни. А за вік-

ном не вгавала завірюха, замітаючи вже й так засипаний до самих вікон будинок. Стрункі високі тополі за вікнами гули, немов тисячі джмлів зібралися біля одного вулика, а пронизливий холодний вітер жалібно виконував у димарі свою сумну пісню—все це зливалося в єдину похоронну мелодію, яка поволі і так приємно присипляла молоду панночку.

Не зчулася, як і ніч промайнула; прокинулася лише тоді, як нахабний промінь весело затанцював на її рум'яному обличчі.

Віра хутененько схопилася і почала приводити себе до порядку. На столі вже давно чекала її смачна ячня на салі і гарячий китайський чай з печивом.

Нашвидку поснідала й почала збиратися в дорогу. Зашила якісь папери в борти сачка, дістала спід подушки свого незмінного „супутника“ бравнінг і засунула його в пазуху; засунула за халяву другу незміцну „подружку“—фінку, а потім обкрутулась перед дзеркалом і, звертаючись до хлопця, який увесь час стежив за нею, запитала:

— Ну, як? То вже можна йти? Селянка-та що й треба, правда, друже?

Хлопець схвально притакнув і додав:

— Ну, то щастя вам, Боже!

Віра подякувала хлопцеві, заглянула в бічні двері, щоб попрощатися з господинею. Господиня зайшла до світлиці, перехрестила дівчину*

— Нехай Бог вас боронить, дочко, від усякого нещастя, і дай, Боже, вам щасливо повернутися, не наскочивши на ворога і супостата!

Потім ще раз перехрестила панночку.

Віра сердечно потиснула їй руку і певним кроком пішла до хвіртки. Але раптом пригадала, що забула в хаті дорожнього кошика. Зупинилася подумала, що не можна в таких випадках повертатися—буде невдача. Потім, махнувши рукою, сказала сама собі:

— А, дурниці всякі забобони!

І рішучим кроком повернула просто до хати.

Побачивши панночку на порозі, господиця аж охнула, вдарившись об поли:

— Та що ж ви зробили, панночко, не можна ж вертатися, коли вже вийшли! Тож буде обов'язково якесь нещастя. Ну, а коли вже так сталося, то мусять день перечекаати.

— Та то видумки, пані, то все забобони, не вірте в те,—посміхаючись заперечила Віра.

Перепросила за турботи. Взяла з крісла свого кошика і пішла. Господиця непокоїлась. Віра вийшла на вулицю і твердим кроком попрямувала в північному напрямку міста, куди лежав її маршрут.

VIII.

Ранок був на диво чудовий: золоті промені сонця срібними хвилями перекочувалися по обмерзлих верхів'ях високих тополь, що стояли, немов вишикувана варта на параді, понад панелями. Проворні горобчики навперейми витанцювували по слизьких панелях. На вулиці панує могильна тиша, яка тільки іноді порушується скрипінням саних підрізів по мерзлій мостовій, якою пролітає чвалом „ліхач“ з раннім пасажиром, що поспішає до своєї установи. Двірники, з великими дерев'яними лопатами, похукають в задубілі долоні, відкидаючи кучугури заметів з панель.

А панночка, в старенькому селянському сачку, немов нічого й не помічає, поспішно прямує своєю дорогою. Вона йшла не озираючись, а в ушах, наче сто ковалів молотками, надокучливо стукало: „Не можна вертатися, бо буде невдача“.

Далеко позаду залишилося місто. Віра вийшла на безмежний сніговий килим. Куди не кинеш оком—усюди білі, безмежні простори. Ніде ані лялечки живої. Лише одна „селянська“ дівчина важко поїдирається непроїждженою сніговою дорогою. Її ртні заливає очі, а вона все йде вперед і вперед.

Бредучи заметами, зовсім вибиваючися з сил, Віра пригадала дитинство, як бувало на Святий Вечір носила вечерю до своєї хрещеної матері в Корсунівку. В голові промайнули безпечні дитячі роки і весела безтурботна юність, коли вона такими заметами ходила на зимові вакації додому з Веселих Тернів за вісімнадцять верстов.

Вона так потонула в спогадах, що й не помітила, як перейшла з десяток верстов, бо вже наближалася до лісу. Уже доносилося до її ушей тужне гудіння столітніх дубів великого бору. Подекуди чулося сумне завивання голодного звіря в непролазних хащах.

Раптом плетиво приємних спогадів перервалося стуком дужих кінських копит. Віра стріпонулася, наче прокинулася від солодкого весняного сну. Озираючись назад... По тілі пробігли мурашки— кроків за п'ятьдесят чвалом мчали три вершники... Тіло конвульсивно здригнуло. По ногах пробіг дрозж... Але опанувала себе. Блискавично в голові пролетіло: „Не можна вертатися, бо буде невдача“.

Вершники вже порівнялися з нею. Віра відчула різкий самогонний гар. Вони притримали коней кроком. Кров приплинула до мозгу дівчини... Тіло обдало пекучим жаром... А в ушах ще надокучливіше бринів голос господині:... „бо буде нещастя“...

Думки перервалися вигуком вершника:

— Здоров, красавіца!

Віра ледве підвела голову і крізь зуби процідила:

— Драстуйте!

Двоє натиснули коней острогами і помчали вперед, а третій, з великим рижим волоссям, що нахабно звисало спід кашкета, продовжував їхати кроком.

Згодом, спішившись, узяв коня за повід і йшов поруч Віри, безнастанно спотикаючись, бо, як видно, добре був на підпитку; від нього несло, як з самогонної бочки.

Віра стривоженим оком кинула навкруги, але жадної душі в полі, а тут ще кілька кроків і ліс. Це ще більше її тривожило. Гаряча хвиля їй заливала серце. Вона відчула повну безпорадність, але не втрачала духу.

Вершник почав загравати з нею. Говорив їй різні непристойності. А вона, потупивши голову, все прискорювала крок, так ніби й не чула його нахабного залицяння.

Нараз він схопив її за руку і вигукнув захрипим, п'яним голосом:

— Нєт, нєт, красавіца, нє уйдьош тєпєрь!

Віра рвучко вихопила руку і, відштовхнувши його, злісно кинула:

— Я вам не повія! Помиляєтеся, товаришу! Як не соромно нападати на беззахисну дівчину в полі!

Останні слова Віри були сповнені ненависти й злісної докори. Але це, звичайно, аж ніяк не вплинуло на п'яну пику. Він похитнувся, мало носом не заорав, а потім, випроставшись, з розбігу кинувся на дівчину, неначе коршун на беззахисне курча, і повалив її на сніг. Почалася нерівна боротьба. Віра безсило дряпала йому обличчя. Впивалася зубами в брудні оброслі рижим волоссям руки. Вона відчула, що її залишають останні сили... Дівчину опанував жах... Вмить промайнула в голові фінка. Віра, напружуючи останні сили, вирвала спід нього руку. Блиснула на сонці холодна сталь... Прожогом вігналася в лопатку вершника... Розлігся по безлюдному полю дужий храп... Вишкірилися гнілі, пожовклі зуби, і він перевалився на лівий бік. Віра схопилася на ноги. Прожогом висмикнула фінку. Потім ще з більшою силою всадила йому прямо в горло. Багряна кров цівкою вдарила вгору, забризкала дівчині обличчя, сачок.

Не роздумуючи ні секунди, дівчина, немов дика сарна, вихром помчала в ліс. Не озираючись, стрибнула в гущавину, промчала метрів двісті і аж потім перевела дух. Зупинилася... Серце—як не вистрибне

з грудей. Усе тіло трясеться. Секунду постояла. Зібралася з думками. Привела себе в порядок, обмивши снігом руки й сачок. І пішла тихою ходою далі поміж деревами, бо тепер уже не рішалася виходити на дорогу.

Так, крадучись поміж столітніми дубами і соромливими берізками, вона наблизилася до самотньої хатини лісника, що стояла у вибалку.

Хата лісника геть була занесена снігом, лише дах з гострим димарем стирчав, неначе щогла затопленого пароплава.

Віра зайшла з города. Заглянула до стайні— нічого підозрілого. Корова серед стайні лежачи ліньки ремигала, розмірно переводячи подих. Почувши чийсь кроки, тварина повернула великі шкляні очі, випростала шию і продовжувала ремигати. Байдужість тварини надала дівчині рівноваги і спокою. Вона певніше попрямувала до хати, озираючись по сторонах. Страшений вітер, що несамовито розгулював по лісі, підганяв дівчину в спину і надавав їй сили.

Віра наблизилася до хати. Ще раз оглянулася навкруги, а потім обережно відчинила сінешні двері. Руденький песик, що лежав у кутку, скорчившись бубликом, схопився прожогом і несамовито загавкав. Ізза дверей показалася простоволоса жінка, сердито штовхнула песика, гримнувши:

— Вон, паскуда!

Песик жалібно заскавулив і вискочив на подвір'я, а Віра слідом за жінкою зникла у дверях. Він ще деякий час скавулів на подвір'ї, а потім кілька разів завив і замовк.

У хаті лісника було якось непривітно, але тепло. На полицю лежали пороскидані ковдри, посеред хати на товстому іржавому гаку гойдалася незграбна колиска на конопляних канатах. З коліски виглядало опецькувате дитя, з замузаним обличчям і бульбою під носом. Дитя при виді чужої людини в хаті смачно потягло носом і провело за-

ялосеним рукавом сорочки пошід носом. Гребінь з мичкою сторчма стояв у помийниці, а днище лежало на лаві, певне, коли господиня схопилася на гавкання песика, з засобами прядільного виробництва сталася катастрофа.

Віра сіла на лаві, а її з усіх боків міряли дві засмаровані донечки. Дівчатка мали по яких вісім—десять років. Вони уважно розглядали чужу «тьотю» і тільки зрідка порушували тишу розмірним підшморгуванням носів.

Господиня злісно звернулася до дітей:

— Ну, чого повітріцалися, не бачили жінки, ану отуди, марш!—показала очима на піч.

Дівчатка, засоромившись, хутенько полізли на піч, але тепер уже оглядали «тьотю» через комин.

У цей час у сінях щось зашаруділо. Двері розчинилися і до хати зайшов господар, з берданкою за плечима. Привітавшись з Вірою, лісник сів. А потім байдуже, звертаючися до жінки, промовив:

— Щось гості, мабуть, до нас їдуть...

Віра насторожилась...

— Які гості, пане господарю?

— Та то дурниця,—махнувши рукою, продовжував господар,—що вам до них чи їм до вас, якісь товариші два їдуть верхи, а третього осідланого коня ведуть на повіді. Напевне десь п'яного залишили свого товариша на хуторах. Тут часто п'янота вештається по хуторах.

Віра, мов ошпарена, схопилася з осла.

— Ой, ні, дядечку, то не дурниця! Хутенько заховайте мене!

Побачивши збентеження дівчини, господар теж помітно розгубився, але в цей час «гості» уже тупцювали в сінях. Він швидко пішов їм назустріч, а господиня штовхнула дівчину під лаву і нашвидку поклала на неї дитячі ночви.

Віра, задихаючись під ночвами, чула, як «гості» сварилися на «девичку», розпитували лісника, чи ніхто тут не проходив біля години тому, похваля-

лися, що якби вони її «мерзавку» спіймали, то просто роздерли б напополам або повісили б на дереві за ноги, щоб довше мучилася. Віра все це з затаєним подихом слухала і в душі посміхувалася над їхніми «виrockами». Згодом розмова набрала зовсім іншого характеру: гості, напевне, вже сиділи за столом добре напідпитку і все вихвалялися, як вони нищать українських «бандітов», скільки вони вже спалили «бандитських» сіл і хуторів, як вони гвалтували «дівочок» у «бандитських» селах; господар все підтакував їм та наповнював шклянку за шклянкою свіжаком, який ще не встиг гаразд і вихолонуті, бо щойно вдосвіта був виготовлений.

Набравшись добре, «гості» почали вилазити з за столу і дякувати господаря за прийняття. Один із них ледве вже язика повертав і все белькотав:

— Да, да, ви, конечно, человек наш, сразу видно своего человека. Я все, конечно, понимаю, что вы не будете передерживать бандитов.

А потім, звертаючись, як видно, до свого товариша, вигукував п'яним захриплим голосом:

— Ех, Митя, ты не понимаешь людей. Нада уметь распознать людей. Главное психологию, психологию человека понимать. Вот главное. Ты меня, Митя, понимаешь? Ех, друг любезный, Митя! Только ты меня понимаешь! Этот Пахомов сволоч. Ты понимаешь, Митя, сволоч большая Пахомов.

— Ну, довольно, довольно, Леша, пойдем!— обізвався до нього товариш, який, як видно, тримався краще Леші.

Раптом, зачепившись ногою за ночви, Леша смачно вилаявся. А господиня прожогом кинулася поправляти ночви, гримаючи про себе:

— От анахтемські діти, понаставляли на дозорі, що й чоловікові нема як пройти. І не договорила, як із—за комина почувся боязкий дитячий голос:

— Ма...ма..., та то... тож...

Мати схвильовано піднесла руку до комина і

грізно посварилася дитині пальцем. Дівчинка голосно підшморгнула носом і замовкла. Господар проводжав гостей. Льоша ще раз зачепився за кочерги і таки добре носом заорав і все говорив про психологію, про людей, що господар свій «человек», що Пахомов є велике падлю. Господар його підтримував під руку і все підтакував, а його товариш, Мітя, тільки голосно реготався.

Під хатою ще довго вовтузилися, доки всадили Льошу на коня, бо його зовсім зварило, він ніяк не міг зібратися в сідло, все сковзався у стремені і падав. Нарешті якось з горем пополам усівся і гості рушили, а господар повернувся зблідлий від пережитого до хати.

— Ху, ну, слава Богу, здихалися гостей!— а потім, звертаючись до ночов, продовжував, — ну, добродійко, небезпека вже минула, можна виходити на волю!

Ночви піднялися і спід них випросталася бліда, як стінка, Віра. Струшуючи з себе бруд, дівчина промовила:

— Ну, пане господарю, уже була, майже, на тім світі. Але, як видно, моя доля ще не вмерла, певне, ще не судилося мені загинути. Мабуть, родилася я під такою планетою, як мені завжди говорила моя покійна бабуся, що, мовляв, щастя людини залежить від того, хто під якою планетою народився. Отже, мабуть, моя планета була щасливою, бо вже кілька разів доводилося бути на краю загибелі і ось щось підвернеться таке, що врятує. От хочби й сьогодні. Це ж просто треба мати щастя, щоб за кілька хвилин раніше зайти до хати, ніж ті геройчики приїхали, а то просто розірвали б на шматки. Ви ж чули, що вони говорили про „девичку“. Отож вони й шукають тієї „девички“, що тепер сидить перед вами.

— Так, так, панночко, я чув, але незручно було розпитувати їх у чому справа, що ж, власне, там сталося, що вони такі люті на вас?

— Ех, сталося! Та там страшно сталося, добродію! — Віра поглянула на ніч і зробила непевну міну, чи розказувати, чи ні.

— Та говоріть, вони нічого ще не розуміють, — кивнув господар головою в сторону дітей на печі, які тепер вільно собі галасували, тягаючи величезного чорного kota за хвіст, а господиня тим часом десь вийшла.

Віра почала розповідати свою ранішню пригоду. Господар співчутливо все кивав головою, охжав, зітхав, то знову затаював подих і напружено слухав. А коли Віра скінчила, він легко зітхнув і піднесеним голосом промовив на всю хату:

— Молодець панночка! Так з ними, мерзотниками, й треба робити! Інакше нічого не вийде. Якби не одна їх провчила так, як оце ви розповідаєте, то не почували б вони себе такими героями в нашій місцевості. І Боже коханий, що вони тільки виробляють тут. Вам важко передати той жах, який вони навівають на людей своєю появою. Кажуть, „ви ждьоте своїх гайдамаков, ми знаємо добре то, але не дждетесь, бандітское отродье!“ Ну щож, а народ наш безсилий, мусить терпіти.

— Неправда, пане добродію, що наш народ безсилий, він сили має, а ви краще скажіть, що він не досить організований, — заперечила Віра.

— Так, так, панночко, неорганізований наш люд, ото наше лихо, зате що ми неорганізовані нам найгірше завжди буває! — підхопив лісник.

— Але наша неорганізованість не є ще характерною ознакою українського народу в цілому, бо були часи, коли наш народ показував чудеса організованості. Біда наша, що ми в більшості затуркані сучасною пропагандою. Віримо облудливим кличам ворожої пропаганди, а не здаємо собі справи, що аж до того часу, доки ми не матимемо своєї власної держави, ми залишатимемося чужими рабами, підніжками окупанта.

Очі лісника блищали вогниками радості. Віра

своєю розмовою, немов просвітлювала голову дядька. Він жадібно ловив кожне її слово і в такт їй кивав головою, схвалюючи її твердження.

— Пане добродію, — перевела розмову Віра на інше, — мені треба побачитися з Дніпром розумієте?

— Так, так, розумію, але ви мусите відпочити до вечора, а я його приведу до вас. Одарко! — звернувся господар до жінки, — ти дай панночці щось перекусити та проведи їх до хатини, де вони відпочинуть аж поки я повернуся, бо я мушу сходити на село.

Господар почав збиратися в дорогу, а Віра сиділа за столом і полуднувала; господиня, хоч на перших порах здалася Вірі непривітливою, виявилася дуже гостинною, все припрошувала дівчину більше класти масла на хліб і почувати себе як дома.

— У нас можете почувати себе цілком спокійно, панночко, такі випадки з гостями у нас бувають дуже рідкі, бо наша лісничка всеж таки стоїть далеко від трактової дороги і сюди рідко хто показується, хіба випадково, як ото сьогодні.

Пообідавши, Віра перехрестилася до образів і сердечно подякувала господиню.

— Хочете, панночко, можете й тут на полику відпочивати, а хочете, підемо до хатини?

— Та ні, пані, вже краще ходімте до тієї хатини, де там вона у вас?

— Та то в нас знаменита хатина, — посміхаючись відповіла господиня.

— А чим же вона така знаменита у вас?

— Особливим нічим, але для таких подорожніх, як оце ви часто буває притулком.

— Ну, гаразд, підемо!

Господиня накинула на себе шалеву теплу хустку, ветушила в черевики, обрізані з добрих витяжок і пішла вперед, а Віра за нею.

Проїшли через стайню, а потім ще через якусь повітку і там у стіні господиня почала щось

мацати, поки не відсунула широку дошку, за якою витягла два солом'яні кулі і аж потім відчинила маленькі дверцята.

Віра зразу опинилася в крихітній кімнатці, де під стінкою був прилагоджений полик і замість стола стояла невелика діжка, накрита добре обтесаним кружком.

— Отут можете собі відпочивати, — показуючи на полик, сказала господиня, — правда, трохи холоднувато в хатині, але вона не пристосована до опалення, та добре вкриєтеся кожухом, то воно й не буде холодно.

— Добре, добре, пані господине, я звикла й до холоду, не турбуйтеся, все буде гаразд. Дякую дуже!

Господиня зачинила за собою дверцята і ще щось довго вовтузилася, заставляючи двері кулями соломи і дошкою.

За кілька хвилин Віра вже спала міцним сном. Вона марила ві сні про так щасливо закінчений сьогоднішній день і на її сплячому обличчі застигла приємна усмішка задоволення.

Густий зимовий туман поволі огортав обмерзлі віття на деревах. Злегка падали лапаті сніжинки з хмарного неба. А мороз замальовував на вікнах хати лісника мистецькі узорі. Дівчатка лісника колупалися заслиненими пальчиками по мерзлих шибках, вимальовуючи різні фігури. Маленька третя бавилася в колісці шкіркою зайчика. Господиня все натискала на підніжку прядки і поплювувала в руку, щоб краще лягала нитка на цівку. Гасничка ледве блимала на столику, віддаючи на комині світляні зайчики.

Раптом заскавулів у сінях руденький песик і почав лагідно до когось лащитися. Господиня зупинила прядку і прислухалася. Рипнули хатні двері і на порозі з'явився лісник з якимсь невідомим молодим чоловіком. Вони струщували біля порога сніг з кожухів і вистукували замерзлими чобітьми об поріг.

— Ну, мабуть, досить! — промовив лісник до невідомого, — проходите ближче до печі. Тут буде трохи тепліше.

Вони посідали на лаві. Закурили. А потім невідомий звернувся:

— Ну, а де ж вона?

— Чекайте, трохи обігріємося, покуримо, а тоді підемо.

— Що знову по заметах десь іти?

— Та ні, не турбуйтеся, тут близько, — заспокоїв гостя лісник.

Згодом вони пішли з хати до замаскованої хатини. Віра вже не спала, коли до неї зайшов невідомий з лісником і, подаючи руку, назвався Дніпром.

Лісник перепросився і вийшов, а Віра лишилася з Дніпром наодинці.

Вони довго говорили про пляни праці на Лівобережжі щодо організації військових сил навколо Коша Слобідської України.

— Організація такої сітки є дуже добра, але треба рахуватися з незначними старшинськими нашими кадрами, що дуже ускладняє справу, добродійко,— зауважував молодий чоловік.

— Так, ми маємо не досить старшинських кадрів, але їх треба мати, треба вишукувати, з місцевої інтелігенції є чимало прапорщиків, які тепер приховують свої старшинські ранги, а коли перед ними розкрити наші наміри, то запевняю вас, що вони не відмовляться, особливо зверніть увагу на сільських учителів, що прибули під час війни, серед них найбільше є бувших прапорщиків, потрібно тільки їх найти.

Потім він інформував Віру про уже організовані осередки по Лівобережжі. Віра записувала, креслила якісь схеми, пляни. Кидала свої зауваги в деяких питаннях. Дискутували, обмірковували, радилися. Через деякий час молодий чоловік попрощався і відійшов, а Віра ще довго щось писала і креслила, а потім і вона поклатася спати.

Другого дня Віра тепло попрощалася з родиною лісника і від'їхала далі.

Протягом більше місяця вона роз'їжджала по Лівобережжі. Організовувала зв'язки, налагоджувала контакти з уже організованими осередками, заклала нові осередки. Робота проходила чудово: за цей час вона покрила густою сіткою все Лівобережжя, а всі нитки зв'язків стягла в один твердий клубок, який мав бути в її руках десь у головній штаб-квартирі розвідки на Правобережжі.

Закінчивши свою роботу, Віра повернулася до того самого готелю »Франція«, з якого вона виїхала більше місяця тому.

У кімнаті полковника Блакитного Віра застала поручника Чорновуса Андрія і ще якогось білявого старшину, досі їй незнайомого.

Сівши на софі, на запрошення полковника, Віра зразу ж звернула увагу на заклопотаний вигляд старшин.

Блакитний, перепросивши старшин, сказав:

— Панове, прошу зайти до мене о п'ятій годині, бо тепер маю негайну справу з панною Вірою.

Старшини пішли, а полковник, усівшись зручно у кріслі, глянувши на змучене обличчя Віри, почав:

— Ну, Віро, розкажіть, як наші справи там, далі за Дніпром? Чув, чув, про ваші успіхи, чув і про те, як до вас залицявся якийсь товаришок. Молодець, добре провчила!

На слові «залицявся» Віра трохи зніяковіла, а потім, прибравши ділового вигляду, почала:

— Справи наші, пане полковнику, блискучі, ми маємо за собою абсолютну більшість народу, ми тепер маємо цілу армію пропагандистів, агітаторів і організаторів. Сільська інтелігенція вся за нами, не було випадку по двох губерніях, щоб хтось відмовлявся від наших завдань або не поділяв наших стремлень, робітники по містах вітають наш рух, я вже не кажу про селянство, яке давно чекає

чийогось рішучого слова: — ВПЕРЕД! Бо їм уже досить сидить у печінках трисотлітня неволя, а тепер їй на зміну прийшла не краща, а далеко гірша. Вони хочуть бачити Мазеп, Хмельницьких нашого часу, які повели б їх на останній і вирішний бій за свою власну і ні від кого незалежну державу. Їм уже досить чужої опіки, хочуть вільного і не залежного у своїй хаті життя. Потрібне тільки вміле наше керівництво, щоб не дати приспати потягу мас до нашої справи; потрібно якнайчастіше висилати на місце наших людей, потрібно тверде і рішуче керівництво. Наша справа справедлива і ми, безперечно, її виграємо!

— Так, так!—перервав її полковник,— але тут, Віро, справи погані.

Віра насторожилася і аж підвелася з місця.

— Що таке, що сталося? — схвильовано запитала вона.

— Та ще нічого не сталося, але напевне станеться,— спокійним голосом відказав Блакитний, — окупанти готують якусь нову нам пилюлю. У Києві щось робиться підозріле. Німці готують нам новий трюк, щоби дезорганізувати наші лави. Маємо відомості, що німці кокетують щось із генералом Скоропадським, а тож всетаки досить популярна постать у військових колах; як не кажіть, а генерал-лейтенант царської служби і до того командувач І-го Українського корпусу. Цей трюк може принести нам чимало шкоди, може, знаєте, розмагнітити людей, знайдуться такі, що повірять у німецьку щирість.

Отже, вам, Віро, не гаючи часу, треба відправлятися до Києва і там на місці розвідати ситуацію. Зверніть увагу на настрої старшин військової залоги, довідайтеся про настрої Центральної Ради в цій справі, як дивиться на це кийвська провідна інтелігенція. Загалом там потрібно буде посидіти певний час і докладно все це вивчити, інструкції і пароль до зв'язкових дістанете від поручника Чорновуса. Негайно, Вірусю, вирушайте, бо час не че-

кає, — майже наказовим голосом закінчив полковник, — бажаю успіху і перемог!

Віра, попрощавшись, пішла, а о четвертій годині вже сиділа ще в іншому готелі і вислухувала інструкції поручника Чорновуса.

IX.

В одинадцятій годині вечора Віра стояла на пероні Уманської станції і чекала потяга на Христинівку.

Потяг сформувався з великим запізненням. Віра нервувала на пероні. Замість одинадцятої години вечора, що мав відходити, сформувався тільки о четвертій ранку. Віра з великими труднощами втиснулася через буфери до якоїсь теплушки і сіла на своєму дорожньому чемоданчикуві.

У вагоні ще блимав підсліпуватий нічнийок і через закапчене повітря ледве виднілися на підлозі порозкидані торбинки, між якими лежали військової й цивільні, чоловіки й жінки, старі й діти. Якийсь заспаний солдат підвів голову і запитав:

— А яка це, тьотю, станція?

— Умань, — відповіла Віра.

— То це ми що, ще й не рушали з місця?

— Ба ні, добродію, не рушали.

— А чи далеко до Христинівки?

— Та ні, не далеко, два-три перегони.

Солдат ліниво почухав потилицю, поліз за пазуху і там теж пошарудів рукою, насунув свого старого солдатського кашкета аж на самі очі, щось до себе пробурчав і, перевернувшись на інший бік, продовжував завдавати хropaка, висвистуючи носом різні мелодії. У кутку заверещала мала дитина. Жінка прицитькнула на неї, поколихала на руці і мале заспокоїлось.

Нарешті потяг рушив з місця і повільно пішов, постукуючи на замках рейок. Легше дихнулося. Доки потяг дійшов до Христинівки, то на дворі вже зовсім стало видно.

Христинівка нагадувала собою роздратований вулик бджіл: перон забитий народом, цивільними, з торбинками й без торбинок; військовими, з рушницями й без рушниць; натовп вирував, немовлята на руках плакали, дорослі сварилися, штовхали один одного— всі тиснулися до потяга. Але кондуктори, немов свічки, стояли біля вагонів і шаблонно відповідали:

— Поїзд спеціального назначенія, штатських ні бірють!

Не зважаючи на це, натовп немилосердно пхався до вагонів, сварилися з кондукторами, жінки плакали, доводячи їм конечність їхньої поїздки. Однак це не дуже впливало на вірних службістів, які продовжували вторити стереотипну фразу:

— Нільзя, ні могу, штатських ні бірють!

Деякі кондуктори, виведені з рівноваги, замахувалися ліхтарями, сварилися, а дехто й згадував роман російського письменника М. Горького «Мать», відштовхуючи сміливіших пасажирів.

Незадоволений натовп проклинав сучасну владу, вихваляв царські часи і злісно спльовував, відходячи від вагонів. Незабаром почувся протяжний свисток і потяг рушив, ритмічно вистукуючи по сталевих рейках.

У Цвітковій та сама картина, що і в Христинівці. Відмінного лише те, що тут повантажився великий загін Січових стрільців. Потяг у зв'язку з цим затримався значно довше.

У Білій Церкві всі перони заповнені Січовими стрільцями. Вони при повному бойовому виряді швидко вантажилися і на обличчях виявляли якусь незвичайну заклопотаність і відповідальність часу. Їхні старшини метушилися, покрикували на стрільців, підганяли все швидше і швидше вантажитися.

Потяг знову рушив і до самого Фастова ніде не зупинявся. У Фастові набрав води і знову помчав далі.

Мелькали в очах живописні околиці Києва.

Зеленіли ліси. Цвірінькали в небесній блакиті весняні пташки. Подекуди в полі селяни клали перші скиби запашної ріллі. Підстрибували хлопчачки за скотиною. Жадібно щипали корови молоду соковиту траву на лісних галявинах. Парувала свіжа рілля. А потяг, переповнений військовими, все мчав уперед і вперед.

Ось і пост Волинський. Тут чомусь затрималися довший час, бо Київ не приймав. Тривала стоянка тут, під самим Києвом, як видно, багатьом була не до смаку. Особливо військові старшини, проходжуючись по вузькому пероні Поста Волинського, помітно нервували, на когось сварилися, між собою за щось сперечалися, як видно, дуже поспішали до столиці. Однак, потяг продовжував безнадійно стояти і ніяких виглядів на скорий відхід не подавав.

Аж коли вже сонце почало ховатися за Караваївськими дачами, а його прощальне проміння весело витанцювало на верхів'ях струнких тополь, на пероні показався старший чоловік у червоному кашкеті, мертву тишу глухої станції прорізав сюрчок і паротяг, важко чмихаючи, рушив. Сотні грудей легко зітхнули.

За кілька хвилин потяг став перед давно вже знайомою Вірі станцією: «Київ-Пасажирський». Натопці гунув до виходу, але важко було пробитися до хвіртки, бо перше дорогу давали військовим-яких вивантажилася сила-силенна. Патрулі стояли біля виходу і пропускали лише військових, попереджаючи цивільних, що ще мають час.

Віра протиснулася десь з самого заду за військовими і швидко вийшла на станційний майдан, де, не гаючи часу, сіла на десятий номер трамваю і поїхала просто на Деміївку.

Ще зовсім і не смеркло, як Віра вже була на Велико-Китаївській, 53, де мешкала родина учителя гімназії Малюги. На порозі зв'язкову зустріла привітлива господиня, яка чемно запросила її до хати.

У кімнаті за столом сиділи дві доньки Малюги,

гімназистки шостої-сьомої класи, які, як тільки на порозі показалася незнайома дівчина, привіталися до неї і запросили сідати. Віра подякувала. Скинула своє весняне пальто і зручно всілася в м'якому кріслі.

Між ними зразу зав'язалася розмова. Дівчата розпитували Віру про дорогу, звідки вона приїхала, які новини на провінції, що там чувати про переворот, який, ніби, передбачається і т. д. У свою чергу розповідали гості про столичні новини. Жалувалися, що театри не працюють, розповідали про життя в гімназії тощо.

Вікна кімнати були розчинені на подвір'я, звідки доносилися приємні пахощі нічної фіялки, а розкішні китиці ароматного бузку заглядали прямо до вікон панночок.

Молодша дістала з стіни гітару і потягла ніжними пальчиками по струнах, а потім, взявши акорд, почала:

„Ніч яка, Господи, місячна, зоряна.

Видно, хоч голки збирай.

Вийди, кохання, працюю зморена,

Хоч на хвилиноньку в гай“ . . .

Її оксамитний альт залив кімнату вщерть, а проміння сходячого місяця, ніби, прокрадалося крізь кружевні фіранки і підслухало ніжну мелодію дівчини.

В цей час розчинилися двері і до хати зайшов батько панночок, огрядний чоловік років сорока п'яти. Він привітався з Вірою, яку йому представила старша донька, і сказав, що йому вже відомо про її приїзд від зв'язкового Соломинського району, який шойно прибув від Блакитного і повідомив його, що десь сьогодні має прибути сама Віра, про яку господар багато чув від своїх колег, але не мав нагоди познайомитися, лише оце тепер має таку приємність. Віра трохи зніяковіла при такій передмові господаря.

— За годину всі зберуться тут, у мене, я вже повідомив, — сказав господар.

Потім перевів розмову на різні обивательські теми. То розпитував Віру про уманські новини, то розповідав про харчові труднощі в Києві. І так в розмові непомітно минав час.

Згодом господиня подала на стіл вечерю, і родина, весело розмовляючи, з апетитом уплітала гарячі млинчики з маслом.

По вечері всі розійшлися, господар залишився лише з Вірою в кімнаті. У скорім часі прийшло ще троє: два чоловіки й одна молода дівчина, риженька, з ластовинням на обличчі і помітно зеленкуватими очима. Один з прибулих, чоловік років тридцяти, відкрив нараду і він же почав інформувати про становище в Києві. Він докладно розповів про те, що завтра має розпочати працю Трудовий Конгрес хліборобів, про ставлення до нього Центральної Ради, а найбільше зупинявся на завіршніх урочистостях в зв'язку з помазанням генерала П. Скоропадського на Гетьмана України.

Після нього взяв слово другий прибулий, чоловік у військовій уніформі Січових стрільців, це був, як видно, хтось із поважніших старшин, бо тримав себе досить упевнено і говорив переконливо. Він почав з характеристики військової залоги столиці, потім перейшов до військових сил взагалі в розпорядженні Центральної Ради, багато говорив про прибулі значні підкріплення Січових стрільців до столиці.

Він говорив запально, переконливо; кожне його слово було не сказане, а відрубане, здавалося, що по ньому не можна було, ані додати чого, ані заперечити. Він найбільше зупинявся на ставленні до наступних подій війська, підкреслював безпеляційність вказівок Головного Отамана. Промова його зробила сильне враження на присутніх, бо коли він закінчив, то кілька секунд присутні мовчки сиділи і ніхто не рішався продовжувати.

Потім головуючи перервав мовчанку словами:
— Ну, панове, продовжимо нашу нараду, хто має ще слово?

Голосилися далі до слова і продовжували дебатовати різні питання, зв'язані з завтрашнім днем. Усі сходилися на одній думці, що все те треба буде сприйняти спокійно і не допустити до будь-яких ексцесів, лише та риженька, з жастою і зелекнувати очима, гаряче протестувала проти такої поведінки. Вона вимагала рішучих протидій німцям у їхніх намірах щодо помазання Гетьмана.

Прибулі чоловіки переглянулися між собою. Потім знову взяв слово старшина Січових стрільців. Він з великим обуренням накинувся на риженьку, назвавши її виступ провокаційним, він говорив, що наші протидії тепер рівнозначні зраді Батьківщині, що такі дії зламали б усі пляни на майбутнє, а німцям дали б козири в руки для повного нашого розгрому.

Віра теж сильно обурилася проти виступу дівчини, кваліфікуючи його як нічим невинуватий крок, який привів би до тяжких наслідків.

— Не час і не місце збройним виступам, треба терпеливо чекати слушного часу. Повстання тепер було б зрадою своєму народові, зрадою перед історією! — сердито закінчила Віра, кинувши докірливий погляд у бік риженької, яка сиділа біля ліжка.

X.

Вранці Віра пішла до міста. Вона направилася на Миколаївську до цирку, де мав відбуватися Конгрес хліборобів.

Проходячи містом, вона нічого особливого не помічала-все було по звичайному; життя текло своїм нормальним військовим руслом: біля хлібних крамниць величезні черги, що простоювали цілими днями, щоб дістати шматок кукурудзяного гливтяка, по вулицях снували німецькі жовніри, в сталевих шоломах і мовчазними, суворими обличчями; моло-

денькі, безвусі юнаки з Вільного козацтва. На перший погляд усе здавалося нормальним. Лише на Миколаївській творилося щось незвичайне: вулиця від самого Хрещатика і аж до театру Соловцева була заповнена народом. Кожний намагався протиснутися ближче до цирку. Віра також поспробувала було протиснутися, але шкода було думати про таке щастя. Вона трохи повешталася між натовпом і ні з чим відійшла.

О третій годині була в Софіївському соборі і на площі, де відбувалося помазання П. Скоропадського на Гетьмана і молебень за щасливе його гетьманування. Вона бачила стомлений вигляд Гетьмана, в якому не помічалось найменшого прояву урочистості. Людей на молебні було дуже мало, і він більше походив на панахиду. У самому зародку помічався неминучий і близький кінець.

Усе це проходило надзвичайно спокійно і зрівноважено. В місті не помічалось ніякого особливого руху, що характеризував би перемену влади. Все йшло звичайними торами.

Пізно ввечері Віра повернулася до своєї квартири страшенно змученою. Коротенько поділилася з господинею враженнями минулого дня і попросила її якнайскорше дозволити їй у ліжку, бо почувала себе дуже зле. Господиня охоче доставила їй таку приємність.

Другого дня знову відбулася нарада тих самих людей, що й першого вечора приїзду Віри. Але ця нарада носила трохи інший характер, ніж перша. На ній більше говорила Віра, бо тепер уже мова йшла про підготовку до вирішних боїв з окупантом в умовах заплілля. У своїй доповіді Віра розгорнула пляни створення по місту ширшої мережі підпільних організацій, які підлягали б повстанському центру, що містився десь на периферії. Вона не називала місця осідку такого центру, а лише вказала, що є такий центр на провінції. По обговоренні організаційних справ намітили лінію поведінки

з гетьманською владою. Установлено було в основному саботувати, а не співпрацювати з новою владою.

Віра ще біля двох тижнів сиділа в Києві. Налагоджувала організаційні зв'язки по установах, підприємствах і учбових закладах.

Одного вечора сиділа Віра з старшою донькою Малюги і переливали, як кажуть, з пустого в порожнє. Розмови точилися на самі різноманітні теми, починаючи від молодих хлопців і кінчаючи політикою. Аж раптом Тося, донька Малюги, запитала:

— А чи не маєте ви охоти, Віро, познайомитися з одним цікавим для вас хлопцем, тобто я маю на увазі цікавість його не для роману, а для вашої політики. Розумієте?

— Так, так, розумію. А чим він, власне, цікавий?

— Мені здається, що він працює в якійсь розвідці, а тільки не второпаю, в якій саме, бо часто розповідає дуже дивні речі й при тому тримає себе дуже підозріло в товаристві. Ось, наприклад, про переворот, то він мені говорив ще за кілька тижнів до цього.

— То для мене був би дуже цікавий матеріал, — з зацікавленням відповіла Віра. — А як це можна зробити?

— Та дуже просто. Він великий любитель ресторанів. Часто їх відвідує і має там зустрічі з якимись людьми.

-- Ну, то дійте, Тоня, я з великою охотою і буду вам вдячна за таке знайомство.

— Завтра ж вечером я вам організую таку приємність. А де краще призначити зустріч?

— Найліпше в якомусь ресторані. Тільки не говоріть йому, що я у вас мешкаю. Відрекомендуйте мене киянкою, то буде краще.

— Гарзд! Домовилися! Завтра діємо!

Віра нетерпляче чекала другого дня. Вона настільки зжилася з різними розвідчими справами

за війну, що всяка подібна новина, як це їй розповіла Тоня, була для неї все.

Другого дня Віра кілька разів бралася до читання, але ніщо їй не йшло в голову. Перед нею малювалася постать її нового знайомого. Нові враження, пляни обкручування наївного юнака, втягнення його в свою працю тощо.

Тоня з гімназії довго не поверталася. Уже мати кілька разів виглядала у вікно і все бідкалася, що її нема. Віра помалкувала, бо розуміла причину запізнення.

Як тільки Тоня показалася на порозі, Віра не витримала:

— Ну, як мої справи? —

— Чудово! Все в повному порядку! Як і треба було сподіватися!

Щоб відвести увагу матері, Тоня сіла зразу ж обідати, а тільки по обіді вийшла з Вірою в садок і почала:

— Я була в Анатолія дома, але його не застала, довелося майже годину чекати, бо господиня його сказала, що ось, ось, як не видно, має прибути.

— Я так і зрозуміла, що Ви затрималися в цій справі. Мама ваша вже дуже нервувала, а я її заспокоювала, що, мовляв, напевне затрималася десь у товаришки.

— Так от; прийшов він за годину і був дуже здивований, що мене застав у себе. Що трапилось, Тоню? — запитав він мене. Я пожартувала, сказавши, що скучила за ним. А потім розповіла йому, що маю товаришку Ліду, я назвала вас Лідюю. Ви нічого не маєте?

— Та, боронь Боже, правильно ви зробили, бо я забула вас попередити про це, що не треба говорити ні мого ім'я, ні прізвища.

— Так, так, далі кажу, що ви приїхали до своєї тітки гостювати і дуже скучаєте, не маючи знайомства в місті.

— Ідеально, Тонічко, краще я прийжджати буду, бо як дізнається, то впаде підозра.

— Ну ось і домовилася, що ми сьогодні будемо в ресторані Гладинюка з вами, а він, ніби, випадково туди заїде. Там і відбудеться знайомство. Зрозуміло?

— Ой, ти ж, моє золотко, як усе добре йде! — Віра обняла Тоню і поцілувала її в щоку.

Панночки готувалися до зустрічі.

XI.

Надворі стояв чудовий травневий вечір тисяча дев'яtsel вісімнадцятого року. Каштани з запашними китицями білої кашки гордовито стояли по Фундуклівській вулиці, немов пишаючись один перед одним своїми зеленими шатами. Переморгувалися зірки на молочному шляху небосхила. З ресторану Гладинюка розносилася якась весела мелодія по просторій вулиці. По вулиці простували парочки і одиночки. Чувся гамір, веселий сміх і жваві розмови.

Ресторанна зала яскраво освітлена. По столах розстелені білі скатертини. Офіціанти в біло-сніжних халатах мотаються між столами і припрошують гостей. Старенький скрипаль, з ріденькою, наче общіпаною, борідкою, енергійно чергикає смичком, а на колінах аж пристукує. У далекому кутку якийсь захриплий, п'яний голос вторить за музикою:

„А ми прішлі ей щастя пожелать“ . . .

За деякими столами гості вже куняють. Нараз розчинилися двері і до ресторану зайшли дві добре одягнені панночки. Вони сміливо підійшли до першого вільного столика і попросили до себе офіціанта. Старенький офіціант, досить інтелігентний на обличчі, чемно вклонився панночкам, витер рушником столик і кинув буфетчиці:

— Пару чаю с сахаріном!

Потім підійшов до стійки, узяв підніс з чаєм і поставив на столі перед панночками. Панночки ліниво розміщували чайними ложечками в шклянках і все позирали на двері.

— Ну, то буде велике свинство, як він нас підведе, — обізвалася Віра до товаришки.

— Не думаю, бо Анатолій не з таких, він, між іншим, дуже інтелігентний хлопець, так що ти не думай, Віро, що я тебе хочу познайомити з якимсь лайдакою, ні.

За якийсь час з'явився Анатолій в супроводі свого товариша. Вони були обидва елегантськи одягнені. Підійшли прямо до панночок. Вони чемно уклонилися і подали руку Тоні. Тоня тут же обох представила Вірі і запросила до столу. Молоді люди сіли за стіл. Анатолій попросив до себе офіціанта і щось пошепотів йому над ухо, а потім, повернувшись до панночок, продовжував розв'язну розмову. Він зразу заінтригував Віру. Був високий на зріст, з акуратно розчісаним волоссям білого, як сметана, кольору, в добре випрасуваному чорному вбранні, яке йому дуже пасувало. В глибоких сірих очах його світилося щось таємниче, багато обіцяюче. Товариш Анатолія, Коля, нічим особливим не видавався. Середнього росту хлопець, з безбарвного кольору волоссям і виразними темними очима.

Анатолій тримав себе незалежно. Коля показував вигляд скромного хлопця. Перший весь час в розмові звертався до Віри. А вона байдуже кидала сухі відповіді, подаючи цілковиту індеферентність. То вже був вироблений звичай досвідченої розвідчиці. Періодично Віра переводила очі на свого співбесідника і дивилася йому просто в обличчя. Він лукаво ухилявся від її пронизливого погляду, опускав додолу свої сірі очі, вдаючи з себе „фартового городського парня“, заліхваськи закидав назад своє біляве волосся, потім недбало струшував з чорного піджака пушинки. А Віра продовжувала міряти з ніг до голови свого нового знайомого, думаючи про себе: „Не таких братішок бачили, не вперше нам купувати вашого брата!“

Пожалуйте-с!-промовив офіціант, розставляючи

на столі хрусталеві чарки на тоненьких ніжках.

Анатолій, не чекаючи поки офіціант приготує стіл, наповнив чарки і, піднісши свою догори, голосно промовив:

— За наше прекрасное знаомство, господа!

Усі, цокнувшись, випили. Анатолій, не закусюючи, наповнив удруге, але панночки відмовилися, а їхні сусіди перешили до дна.

Розмова помітно пожвавилася. Анатолій підкликав скрипаля і, тикнувши йому щось до рук, сказав уголос:

— На сопках Манджурії!

Скрипаль відійшов, а Анатолій наповнив чарки втретє і, вже не припрошуючи панночок, перешили з другом і ці.

Ресторанна зала заповнилася чарівними звуками вальсу. Анатолій запросив Віру на тур, але вона відмовилася. Він удруге почав нахабно приставати. Віра вирішила тепер задовольнити його прохання і пройшлася кілька кіл. Анатолій був уже добре під градусом і, вальсуючи, шепотів Вірі над ухо: „Прелестная, Лідочка, сделайте так, чтобы ми, уходя, остались наедине“.

Віра від'ємно похитала головою і лукаво підморгнула йому. Анатолій зовсім сп'янів від нової знайомої. Повернулися до столу. Анатолій знову наповнив чарки. Випили. Анатолій, випивши, випростався і голосно почав деклямувати:

„Куда, куда вы удалились

Весни моей, златие дни.

Что день грядущий мне готовит?“ . . .

На цьому останньому слові він уперто подивився на Віру і сів. Потім багато ще говорив Вірі різних компліментів і все домагався дозволу провідити додому. Віра спочатку поінтригувала, а потім схвально кивнула головою. Анатолій був на десятому небі.

Нарешті офіціанти почали складати стільці догори ніжками на столи і просити гостей залишати

залю: Слух'яніші виходили зразу, а дехто сперечався, хотів ще пити, того виводили чемно під руки і нечемно штовхали на панелі.

Молоді дві парочки зразу залишили свій столик і вийшли на вулицю. Анатолій поважно вів Віру під руку і все щось шепотів їй над ухо. Віра дзвірко сміялася, жартувала, а він не переставав:

— Мілая, Лідечка! Ваші прелестніє глаза, ваша мілая улыбка пленілі мене. Осщастлівьте мене. Разрешіте хоть раз в неделю відеть вас. Я готов отречься от моіх шірокіх полновластія, ліп би відеть вас, бивать с вамі почаще.

— Які ж то ви маєте такі широкі повновластя?
— жартуючи, питалася Віра, подаючи байдужість до його розмов.

Анатолій багато розповідав їй про свою працю в якомусь розвідчому центрі. Він за дорогу розповів Вірі всю свою біографію. Як його батько, великий торгівець з Юзівки, ще в тисяча дев'яцот п'ятнадцятому році вирядив його до Київського Комерційного інституту, але Анатолій уже на другому курсі залишив науку, бо програвся в карти і змушений був рятувати свій матеріальний стан, пішовши на працю до царської охоранки. А потім прийшла революція, прийшов новий окупант і Анатолій тепер знову працює в розвідці, на службі нового окупанта. Йому дано німецькою розвідкою широкі повновластя в Києві і він чесно їх виконує.

Він би хотів тепер, говорив Анатолій, покинути свою працю і одружившись, зажити мирним життям.

Віра порадила йому не залишати праці, але їй не відмовила в надіях на одруження, бо ж не вперше їй давати такі обіцянки, щоб використати «нареченого», а потім... потім діло покаже.

Так розмовляючи з п'яним розвідником, Віра їй не помітила, як дійшла до трамвайної зупинки, де мала сідати їхати на Диміївку. Біля зупинки вони стали і Анатолій, взявши в свої руки Вірину праву руку, все твердив своє.

А замріяні зорі вгорі тільки лукаво підсміювалися над п'яним розвідником. Іноді навперейми одна перед одною падали стрімголов у долину. Зачіпалися одна за одну і розсипалися в небеснім просторі.

Раптом з-за рогу задзвенів трамвай і зупинився. Віра потиснула руку Анатолієві, призначила побачення на завтра і легкою пташкою стрибнула на платформу пульманівського вагону.

Другого дня Віра з великим задоволенням розповідала Тоні про блискучі успіхи свого знайомства. Вона ще цікавилася багато дечим про Анатолія від Тоні і врешті сказала

— Так, Тоню, побільше б мені таких знайомих. Це якраз те, чого ми вже давно шукаємо, бо дуже важко намацати наших зрадників. Це виключно цінний елемент. Але, Тоню, ні пари з уст. Розумієш? Ти своє діло зробила-познайомила, а далі ти нічого не знаєш. Бо, знаєш, з такими справами не жартують.

— Ну, я ж розумію, Віро, можете бути цілком спокійною, я нічого не знаю та й не хочу більше знати. Я буду задоволена тим, що хоч якоюсь мірою прислужуся нашій загальній справі. Тільки ви, будь ласка, Віро, і татові моєму ні слова про все це.

— Крапка. На цьому все скінчено, Тоню!

Віра ще довго сиділа в Києві, продовжуючи розгортати свою розвідницьку роботу. Вона створила цілу мережу розвідки по місту. Особливо щільний установа контакт з німецькою розвідкою через Анатолія, якому пообіцяла працювати на його користь.

Анатолій теж виявився досить битим розвідником і все намагався розшифрувати Віру, але йому це не вдавалося.

Врешті, закінчивши роботу в Києві, Віра відправилася до Білої Церкви, куди в цей час було переведено Маньківський полк.

Центр тягару тепер було перенесено з Умані до Білої Церкви. Маньківський полк частково був розташований у Білій Церкві, а частково в її околицях. Штаб-квартира Віри знаходилася в селі Велико-Половецьке на окраїні під лісом в хаті місцевого протодіякона Потіхи Семена.

Хата Потіхи складалася з двох половин, а так як господарі були бездітні, то для них цілком вистачало однієї, а другу вони відпустили для Віри.

Невелика затишна кімната обставлена дуже скромно, але приємно, по діловому: під однією стіною акуратно застелене рожевим покривалом ліжко, під протилежно — невеличкий столик, на якому стояв чорнильний прилад і друкарська машинка. Вікна завішені білими, як сніг, занавісками, на котрих зображені якісь східні постаті з глиняними глечиками на головах, а в самій долині занавіски пухнастий сибірський котик вмивається своєю нижньою лапкою.

Останнє зображення ніби символізує появу в цій кімнаті частих гостей, хоча воно й насправді так було, бо тільки лягали на Половецькі ліси нічні присмерки, до кімнати Віри завжди з'являлися свіжі гості: були серед них київські студентки, полтавські селяни й рашавці, харківські міщани й робітники. Народ сюди прибував самий різноманітний як за фахом, так і за територіяльним походженням, але всі вони були об'єднані єдиним бажанням, єдиним стремлінням-боротьби проти окупанта, що зграями розсилав по Україні свої карні загони, які немилосердно молотили селян, вимагаючи поставки збіжжя та худоби.

»Незадоволення широких селянських мас з кожним днем зростає все більше. Селянство в розпачі. Вимагає спротиву. Далі так терпіти не можна. Уже остаточно рветься терпець«, — писали Інформатори з південних частин Київщини.

»Карні загони жорстоко б'ють селян. Забирають останнє збіжжя. Немилосердно карають найменший спротив. Досить байдуже спостерігати насильство, коли вже прийде кінець свавілля?» питалися інформатори з Полтавщини.

»До неможливості тяжко доводиться терпіти знущання окупанта. Уже занадто важким чоботом стає на горло «союзник». Досить спати! Пора до зброї! Народ готовий на перший поклик виступити, як один», — повідомляли інформатори з Поділля.

»Так далі не можна. Досить знущань і кривди. Підіймаємо повстання, як не буде ніяких вказівок з центра», — додавали інформатори з Херсонщини.

Віра все це підсумовувала, відповідно опрацьовувала і цілими ночами вистукувала на «Ремінгтоні» звіти до Повстанського Центру. Удосвіта заходив молодий хлопець, місцевий студент Олексій Мартинюк, дбайливо укладав ці звіти у чобіт, а згори накладав повстаню стельку, взувався з чистою полотняною онучою, щоб папери не пройшли потом, і відправлявся на Білу Церкву.

Окремо увагу було звернуто на Київ, де робота розгорталася шаленими темпами. Майже подня були з Києва вістові з різними запитами, інформаціями, проханнями дати вказівки. Кілька разів уже намагалася та сама риженька з ластовинням побувати безпосередньо у Віри в її штаб-квартирі, але Віра все відмовлялася, що не має постійної квартири. Одного разу таки прибули із вістовим до села, але він не повів її до Віри, а попросив Віру вийти на побачення до сільського скверика. Віра потім дуже гнівалася на вістового і загрожувала навіть передати до військового суду, як повторяться подібні речі.

Риженька з ластовинням домагалася прибуття Віри до Києва, щоб на місці розібрати деякі справи, але Віра знову таки відмовлялася різними слухними і неслухними причинами, бо чим далі, то підозрілішою здавалася їй риженька. Вона, як

виявила Віра, була також зв'язана з Анатолієм, що ще більше вселяло Вірі підозру і непевність в риженькій.

Про свої підозри Віра кілька разів повідомляла київський розвідчий центр, наказувала перевести стеження за нею, але нічого не виявляли злого.

Так проходили дні за днями, а місяці за місяцями щоденної напруженої розвідчої праці. Так промайнуло й літо. Наступила золота осінь. Потягло свіжим повітрям з Половецьких лісів. Вечорами Віра вже чула, як ключами тяглися журавлі, заводячи сумну свою мелодію: »Кру-кру-кру!« Такі мелодії навівали сум і викликали тривогу у Віри.

XIII.

Сьогодні вдосвіта, відправивши Олексу, Віра лягла відпочити, бо ця ніч особливо була у неї тяжка. Вона складала звіт за вересень місяць. Але хоч як утома закривала очі, всеж таки Віра не могла заснути: в голові отарою роїлися якісь неприємні думки, що не давали їй заснути. Перед її стомленими очима все чомусь стояла ота риженька з ластовинням. В її очах Віра завжди бачила вогники нещирости, зради і підозри. Ось такою вона бачила її і тепер.

По бляшаному дахові протодіяконової хати краплини надокучливого осіннього дощу вистукували розмірну „чичотку“, а під сволоком безперестанно дзижчали настирливі мухи; десь у лісі, шматуючи душу, завивав господарів Патлан. Неприємні думки все нахабніше лізли в голову.

Нараз плетиво сумних думок перервав стук у двері.

— Прошу! — відізвалася сонним голосом Віра.

До кімнати прожогом убіг господар і переляканим голосом вигукнув:

— Біда, панно Віро, біля правління стоїть жандармерія. З ними ота риженька панночка, що ви

колись сиділи з нею в скверику, пам'ятаєте, ви говорили, що вона з Києва. Олекса Маргинуків лежить на возі зв'язаний. Питали мою квартиру.

Віра скочила, немов на голках, через вікно побачила зелену уніформу жандарма. Не роздумуючи, вона прожогом вискочила у причілке вікно, немов сполоханий олень, шугнула в куші. Услід їй постріл один, другий, а з-за причілка стайні нервово запокотів ручний кулемет. Однак то було даремно, бо лісова гущавина давно сховала хоробру розвідчицю у своїх непролазних нетрях.

Неначе дика орда Чин-Гис-Хана, жандарми вдерлися до хати, все поперевертали, нещадно громили, друкарську машинку побили, папери забрали на воза, господаря теж забрали з собою і від'їхали.

Віра цілий день просиділа в лісі. А як щойно стемніло пішла на протилежну окраїну села. Зайшла до одного двору. Дядько викотив із заката бідарку, застріг гнідого і понеслися глухими польовими дорогами на Гребінку. Уже зовсім розвиднялося, як прибули до хутора, що знаходився кілька кілометрів від Гребінки. Там зупинилися біля довгого будинку під черешницею. Віра зайшла до хати, а через яких хвилин двадцять винесла селянинові конверта і сказала:

— Передайте Олесі і скажіть, щоб сьогодні ж відправила до Білої. Тільки обов'язково сьогодні ж.

— Та добре, вже не турбуйтеся, якимось відправимо, — пробасив дядько.

Подала візникові руку, подякувала, і бідарка рушила, а Віра повернулася до хати

XIV.

За два дні Віра одержала шифрованого листа з Повстанського Центру, в якому їй писали: „Провал київського центру, намацали головну штаб-квартиру, зрада в Києві. Негайно виїжджайте на місце зради і розслідуйте справу. За всяку ціну знайти

зрадників і повідомити військовий суд. Накажіть нашим людям в Києві зразу ж заарештувати винуватців. Про перебіг розслідування інформуйте П.Ц. На стару квартиру не з'являтися. Нова адреса буде вам повідомлена на станції Київ, біля телефонної будки до вас підійде чоловік в уніформі Січового стрільця і видасть себе за Чорного. Прикмети: високого росту, триматиме трубкою згорнуту газету і насвистуватиме мелодію „Гуцулочки“.

За П.Ц. Гуцуляк.

Другого дня о четвертій годині вечора Віра розмовляла на станції Київ з молодим, симпатичним Січовим стрільцем. Він подав Вірі адресу на вулицю Трисвятительську, 7, до одного залізничного інженера.

Віра, не затримуючись на станції, сіла на перший же трамвай Ч—2 і відїхала на вказану адресу. На другому поверсі будинку вона натиснула електричного гудзика двічі, а через кілька секунд вийшла пристійна пані і запросила її до кімнати.

— Прошу роздягатися і почувати себе, як дома, — звернулася господиня до гості.

— Дуже дякую, пані! — відповіла Віра і почала роздягатися.

В цей час зайшов з другої кімнати господар і, привітавшись з Вірою, попросив її бути о восьмій годині в хаті, бо зайдуть потрібні їй люди. Сам одягся і десь зник. Віра залишилася з господинею, а поївши прилягла у відпочивальні задрімати.

Прокинулася вона десь за двадцять восьма і вже чекала на тих, що мають прийти.

Точно о восьмій годині почулося два дзвінки і до кімнати зайшов поручник в уніформі державної варті. На вигляд це був ще зовсім юнак, в якого ледве прорізувалися уси, але тримав себе досить солідно. Він перевірів, чи це та сама людина, з якою він має говорити, а переконавшись, приступили до справи.

Поручник склав Вірі докладний звіт про провал її штаб-квартири і лише частковий Київського центру. Вірніше було розшифровано тільки квартиру Малюги, де Віра вперше зупинялася, а в зв'язку з цим «погоріло» і кілька людей, що були пов'язані з Малюгою. Загалом по Києву не така була страшна катастрофа. Наробила це та сама риженська з ластовинням і якийсь молодий чоловік Анатолій, якого ще не вдалося встановити. Він докладно проінформував про положення Олексія Мартинюка і протодіякона з Половецького. Вони перебувають під слідством у Лук'янівській в'язниці. Їх страшенно мордують, домагаються видачі Повстанського Центру, але вони тримають себе добре, ще нічого не вибили з них та й не виб'ють, бо вони, мовляв, і не знають нічого про такий центр.

Потім перейшли на інші київські справи. Говорили про збройні магазини на Куліженкових дачах, в Святошино тощо. Щось згадували дружину генерала Кірпічова, як небезпеку для їхньої справи.

В кінці розмови поручник попередив Віру, щоб поменше з'являлась в місті, бо її тепер розшукують найдосвідченіші шпики, за спіймання її обіцяно велику нагороду, на яку чимало зголосилося охочих.

Десь аж за північ поручник відійшов, а Віра заснула міцним передранішнім сном.

Дзвінкий брязкіт посуду на кухні і голосний гомін господині з сусідками розбудив її. Вона підвелася з ліжка. Привела себе до порядку і вийшла трохи дихнути на подвір'я.

На подвір'ї, перехилиючися з боку-на бік, бігали чийсь відгодовані осінні качки; біля паркану байдуже греблися кури у щойно висипаному попелі, а з чорної хмари осіннього неба несміливо зривалися лапаті сніжинки.

Віра пройшлася повільно по подвір'ю, кинула стомлений погляд на квітник, що стояв тепер голий

і мертвий, лише померзле бадилля від квітів одиноко сторчало, навіваючи сум. Їй чомусь стало сумно на душі. Перед її очима повстав образ ще зовсім молодого, але знівченого Олексія Мартинюка в Лук'янівській в'язниці, стрункого, але змученого допитами, протодіякона з Половецького; із злорадними вогниками в очах образ риженької дівчини з ластовинням.

Раптом тяжкі спогади перервав голос господині:

— Панночко Віро, прошу до сніданку!

Віра повернулася на оклик господині, якимось штучно посміхнулася і відповіла:

— Уже йду. Вибачте, що затрималася!

Коли вона зайшла до кімнати, то господар і господиня вже сиділи за столом і чекали на неї.

Віра перепросила і сіла. Сніданок проходив якимось сумно: майже ніхто не говорив під час їди, лише зрідка господиня порушувала тишу тяжким зітханням.

Поснідавши, Віра зібралася їхати на Диміївку. Вона взяла свій дорожній чемоданчик, попрощалася з господарями і вийшла.

— Ви ж, будь ласка, приходьте ночувати! — кинула вслід їй господиня.

Віра повільно спускалася на Думську площу до трамвайної зупинки. Попереді неї шугнув спід сусідського під'їзду якийсь молодий чоловік, ходою дуже подібний на Анатолія. Він швидко пішов наперед, не озираючись. У Віри щось тьохнуло в серці. Вона не спускала його з очей. Молодий чоловік зайшов на секунду до будки біля трамвайної зупинки і зразу ж вийшов, попрямувавши на Хрещатик. Віра підійшла до будки.

Там було зовсім безлюдно, лише в кутку будки сиділи два молодих хлопці. Побачивши панночку, вони підозріло переглянулися між собою. Один з них, немов стрілою, пронизав Віру з ніг до голови і схвально кивнув до сусіда головою.

Віру обдало холодом. По тілу пронісся дрож. Кров приплинула до мозку. Але в цей момент задзвенів трамвай і привів її в рівновагу. Майстерний стрибок, і Віра на задній площадці. Тримаючись за поруччя, вона дивилася в протилежну сторону. Крадькома подивилася назад. Поруч неї стояли ті самі два молодих хлопці. Серце у дівчини птахом забилося. Думки переганяли одна другу. Треба було рішати і то негайно. Трамвай стрімголов нісся на Либідь. Віра напружено думала. Кожна хвилина затримки-грозила смертю. Віра спід хустки поглядала на них, а вони на неї. Ішли вирішальні хвилини. Віра ще мала надію, що вони на якійсь зупинці зійдуть, але дарма. Проїхали Володимирський базар. Вони все поглядають на неї. Віра рішила.

Не доїжджаючи кілька кроків до залізничної труби, вона непомітно відкрила дверці противної сторони площадки. Перед трубою трамвай різко задзвенів і притишив ходу, Віра зробила клясичний стрибок. Однак ще не встигла й випростатися, як відчула на своїх плечах чийсь дужі руки. Почула злорадний вигук:

— Нет, красавіца, не уйдьош!

Озирнувшись, Віра побачила, що вона знаходиться в руках тих двох молодих хлопців. Один тримав її за руки, а другий в'язав.

Віра, стиснувши зуби, мовчала. Кров їй хлинула до обличчя, заливала очі, щоки, а в скронях, наче сто ковалів, стукало важкими молотками по сталевому ковадлі.

Несподівано підвернувся візник. Затримали. Вкинули жертву в тарантас і помчали. А за деякий час тарантас зупинився перед важкою залізною брамою непривітної Лук'янівки.

Залізна брама з скреготом відчинилася. Віру не знесли, а зіпхнули з тарантасу. Повели темними коридорами холодного льоху. Зупинилися на закруті коридору біля столику, за яким сидів чоловік з гвинтівкою, а на столі пузата книжка з заялженими

рябими палітурками. Чоловік з гвинтівкою обвів суворим поглядом дівчину, розкрив свою пузату „граматку” і запитав трубним басом:

— Фамілія, ім'я і отчество? Дата і місце народження? Все це записав і махнув вартовому.

Скрутили на право до ще темнішого коридору і пішли. Зупинилися. Загриміли важкі двері. Відкрилась страшна чорна паща. Проковтнула нещасну жертву. Боязко озираячись у новій квартирі, Віра поволі приходила до пам'яті. Починала розуміти, що сталося. Вона була у двометровій вонючій камері. По стінах плющить вода і ліниво збігає на брудну цементову підлогу.

Віру охопив жах. Волосся стало дибом. По шкірі пробіг мороз. Перевівши подих, вона поволі почала опановувати собою, вбиваючи в голову думку, що іншого виходу нема, а тому треба миритися.

Вона все намагалася примружити очі, щоб краще розглянутися в камері, бо після світла нічого не бачила. Поволі зірничі приходили в норму і перед дівчиною відкривалися жахливіші видовища: вона помітила на стінках бризки людського мозку, крові . . . Розглядалася далі. В кутку лежало якесь невиразне лахміття. Помацала руками і сіла.

ХУ.

У п'ятому номері готелю „Європа“ в Білій Церкві відбувалося засідання Повстанського Центру. Присутніх було три: полковник Маньківського полку, штабний старшина від Корпусу Січових стрільців і третій невідомий старшина з невиразного кольору волоссям і вдумливими голубими очима. Цей третій невідомий почав нараду словами:

— Панове старшини, стоїмо перед вирішальними подіями. Від того, як почнемо виступ, залежатиме й дальший перебіг нашого повстання. Найголовніше врахуйте, що мусимо зважати лише на реальні сили, якими розпоряжаємо сьогодні. Надіятися на

щось додаткове—не можна, бо вже пізно. Отже в інформаціях про стан нашої готовності прошу рахуватися з моїми зауваженнями і ані перебільшувати, ані переменшувати реальних можливостей. Прошу пана полковника Блакитного,—він надав слово командирові Маньківського полку.

— Шановні старшини!—почав полковник,—мені дуже прикро говорити про деякі речі, але не дозволяє сумління й промовчувати про них. Зокрема дуже боляче згадувати про наш останній провал з розвідчим центром, який надзвичайно підірвав наші бойові спроможності. Ця неприємна для нас подія вирвала з наших лав чимало досвідчених старшин і розвідників, які так потрібні нам сьогодні. Але годі тепер шукати винуватців цього провалу, бо не час. Прийде час і тоді будемо розбиратися в минулому, а тепер я хочу безпосередньо перейти до наших реальних сил і можливостей.

Він докладно зупинився на організаційній роботі по трьох губерніях. Повідомив про сітку підпільних повстанських центрів на цих теренах, про стан озброєння їх. Подав досить розгорнуто картину дислокації німецьких частин, їхній настрій, бойову спроможність тощо.

По ньому керуючий парадом надав слово старшині від Січових стрільців, який почав досить упевненим і переконливим голосом.

— Прошу панів старшин! Мені залишається повідомити Шановного головного отамана і пана полковника про готовність до зриву Корпусу Січових стрільців, який нині є цілком готовий до виконання найтяжчих завдань. Наші січовики тільки чекають на наказ згори, а решта вже давно в повній поготівлі. Настрій січовиків незламний. Вони готові в будьяку хвилину обрушитися на окупанта всією силою своєї смертоносної зброї.

Він докладно розгорнув плян зриву в Білій

Церкві, який відрізнявся своєю точністю до найменших подробиць.

Потім говорив знову третій. Ще довго дебатували устійнювали і уточняли пляни взаємодій повстання. Найвідповідальніша роля була призначена на Корпус Січових стрільців, який мав розпочати пожежу всенароднього повстання в Білій Церкві, до нього приєднується Маньківський полк, селянські повстанчі загони, а весь рух очолює третій невідомий, якого на нараді титулували просто головним отаманом.

XVI.

У той саме час, коли у п'ятому номері готелю «Європа» в Білій Церкві проходила нарада Повстанського Центру, у п'ятій камері Лук'янівської в'язниці в Києві кров'ю підпливала молода патріотка Віра. Її цілими днями катували. На ній сиділо два дужих кати: один на голові, другий на ногах, а третій немилосердно молотив сталевим шомполом; холодна сталь жадібно впивалася в молоде дівоче тіло, кров їй закипала, але вона, зціпивши зуби, мов гранітна скеля, мовчала.

Від неї вимагали видати таємниці Повстанського Центру, але годі було щось вибити з відважної героїні. Вона лежала в калюжі крові і мовчала, лише глухі зойки віддавалися сумною луною по підземеллі, вдарилися в цементові мури і там поринали.

Так її мордували кілька тижнів. Майже щоденні очні ставки з рижескою дівчиною, з Анатолієм, з Олексою і протодіяконом з Половецького. Але це нічого не давало катам. Вони лютували.

Потім знову кидали до вонючої двометрової камери, вічні зойки і стогін в підземеллі, відбірна німецька лайка по коридорах. Так проходили безрадісні в'язничні дні Віри на Лук'янівці.

Сьогодні щось від самого ранку у в'язниці паує могильна тиша. Минула вже й десята година, а

чаю не дають. Іноді хтось пробіжить по коридору. Потім знову тиша. Тиша підозріла і загадкова.

Десь пополудні мертву тишу прорізали кілька вибухів ручних гранат. Методично зататакали кулемети. І знову тиша. На подвір'ї зчинився невідомий гамір. У Віри серце чайкою забилося. Блискавично пронеслося в голові: „Повстання“. Кров прихлинула до мозку. Рятунек... Пролунало в ушах. На обличчі засяла усмішка надії... Потім знову сум... Вона напружено вслухалася в гамір на подвір'ї. Намагалася розгадати, що твориться там, за цементовими мурами, за залізними ґратами. Кризь важкі двері камери донісся страшний стук і тріск. Віра стала навшпиньки. Впилася очима у темний вовчок. Нараз двері її камери здригнули. Жалібно заскреготіли. Розпахнулися від важкого удару лома.

Віра, мов сполоханий птах, вилетіла на коридор. Перед її очима все ломилося, тріщало. В'язні, немов перелякані миші з нор, вилітали з камер і нестримним потоком неслися до виходу, а далі на просторі подвір'я. Розбурхана людська лавина захопила до себе й Віру, і вона за якусь секунду опинилася на подвір'ї.

Нараз свіже повітря вдарило в голову. В очах пожовтіло. Вона похитнулася, мов п'яна. Потім випросталась і знову вперед, до натовпу, що оточив якогось старшину. Віра протиснулася ближче. У натовпі стояв Блакитний і щось говорив до звільнених в'язнів. Віра похитнулася, а потім майже гістеричним голосом щосили вигукнула:

— Пане полковнику! Я тут!— і впала.

XVII.

Над Києвом стояла суха зима тисяча дев'яност вісімнадцятого року. Головна вулиця міста, Хрещатик, заповнена вщерть військовими колонами. Голова колони величаво виходить на Софіївську площу. На бані старовинного Собору лопотить жов-

то—блакитний прапор. Спереду колони, на сивому коні в яблуках, той самий третій невідомий, що керував нарадою в Білій Церкві, але тепер уже він був відомий — це Головний Отаман Українських Військ Симон Петлюра. Це мозок і душа Українського Уряду—Голова Директорії.

Він виглядав дуже скромно: на ньому звичайна солдатська шинеля і сива шапка. Але спід цієї звичайної сивої шапки світилися глибокі зіниці вдумливих синіх очей. Вони вже тоді віщували, що в цій скромній постаті ховається небачена сила і воля до чину, негасиме полум'я жити і боротись, боротись і перемагати, а як буде потрібно, то не пошкодувати життя за Велику Ідею, ім'я якій—Українська Самостійна Соборна Держава. В цій постаті ховався великий державний муж, організатор і командувач військ сорока п'яти мільйонової нації, що прокинулася до самостійного життя.

За ним сунуть нечисленні колони кінних і піших, артилеристів, і кулеметників. Колону замикають славні Січові стрільці на чолі з їхнім Комендантом Євгеном Коновальцем.

Брязкіт зброї, гучні пісні, могутні вигуки «слава» зливаються в єдину симфонію—перемоги з'єднаних військ Наддніпрянців і Наддністрянців—символу соборности ідеї. Богдан із свого баского коня милується величчю своїх героїчних нащадків, а Володимир Святий з гранітного постаменту прислухається до переможного співу, що несеться хвилями старого Дніпра.

В сяйві золотого проміння, під звуки голосних фанфар, в лопотінні жовто — блакитних прапорів столиця святкує свою славну перемогу.

У скорім часу появиться
на книжковому ринку ве-
лика історична повість

Ю. СТЕПОВОГО

«В ХЕРСОНСЬКИХ СТЕПАХ»

яка була продовженням
відомої українській гро-
мадськості епопеї

ГОРЛІС-ГОСРЬКОГО

«Холодний яр.»

Approved by UNRRA Team 107
October 1946
Herausgeber: Julian Tschajka.

ІМ ХВІЛЬОВОГО